ŠPANJOLSKI BORCI VINODOLA U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI

Vicko Antić

O španjolskim borcima iz Vinodola koji su sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi ne može se bilo šta napisati ako se bar u kratkim crtama ne kaže koliko ih je bilo, odakle su sve došli u Španjolsku, kako su nastavili i završili svoj životni put i svoju revolucionarnu borbu poslije španjolskog rata. Od njih 17 koliko ih je bilo u Španjolskoj, petorica su uzela aktivnog udjela u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. Drugi su ostali rasijani po cijelom svijetu. Neki su poginuli u Španjolskoj, neki umrli ili poginuli po koncentracionim logorima Njemačke, iako je sigurno svima bila žarka želja da dođu u NOB i pomognu svom narodu u njegovim najtežim danima. Posebno treba nešto reći o našim drugovima koji su se uz ogromne teškoće na vrijeme vratili u svoju zemlju i stavili svoje bogato ratno i revolucionarno iskustvo stečeno na bojnim poljima Španjolske, na raspolaganje porobljenoj domovini i Komunističkoj partiji Jugoslavije kojima je ono bilo najpotrebnije, naročito u prvim danima organizacije ustanka protiv okupatora i domaćih kvislinga.

Vrijeme prolazi, starijih drugova sve je manje, a sjećanja i uspomene na te događaje pomalo blijede. Našoj mladoj generaciji malo smo do sada ostavili napisano o španjolskim dobrovoljcima naše komune. Koji su to ljudi koji su dobrovoljno pošli u borbu za one iste ideale za koje su svi naši narodi nekoliko godina kasnije podnijeli ogromne žrtve u četverogodišnjoj oslobodilačkoj borbi? Uz ostalo to je i naš dug prema onima koji su zajedno s nama pošli u Španjolsku, dali svoj život u toku NOB ili kasnije, i prema onima koji nisu imali te sreće ili mogućnosti da se na vrijeme vrate u Jugoslaviju, sudjeluju u NOB i pridonesu oslobođenju svoje zemlje.

POBUNA U ŠPANJOLSKOJ

Prošlo je već punih 40 godina od onih burnih događaja kada su se 18. lipnja 1936. pobunili izdajnički generali na čelu s Franciskom Frankom protiv mlade Španjolske Republike Narodnog fronta. Oni su htjeli

da vojnim i državnim udarom povrate na vlast stari omraženi poredak klerikalne, aristrokratske i militarističke kaste veleposjednika, finacijera i industrijalaca.

Vojna pobuna izbila je u većem dijelu garnizona. Malobrojne vojne snage koje su ostale vjerne Republici, nisu bile dovoljne da se organizirano odupru onim vojnim jedinicama koje su se odlučile za pobunjenike. Najvjerniji Republici ostali su radnička klasa i siromašno seljaštvo te njihove političke i sindikalne organizacije, i oni su odmah, već prvih dana borbi protiv pobunjenika, ustali u obranu Republike i stvarali vojnu miliciju. Ali ove oružane snage naroda i sindikata nisu mogle zamijeniti regularnu armiju. Njima je bila potrebna jedinstvena komanda i vojna vještina, i što je bilo najvažnije u onim kritičnim danima — čvrsta disciplina u izvršavanju svih zadataka od kojih je zavisilo ostvarenje operativnih planova.

No uza sve to ove snage uspjele su poraziti pobunjenike u najvećim španjolskim garnizonima — Madridu, Barceloni, Valenciji, Bilbau i drugim većim gradovima, osloboditi velik dio Španjolske, a na stranu Republike prešao je i najveći dio mornarice.

Pobunjenicima je odmah počela stizati obilata pomoć iz inozemstva. Njemačka, Italija, a zatim i Portugal otvoreno su slale svoje vojne jedinice i ratni materijal: avione, topove i tenkove. Portugal im je stavio na raspolaganje svoje pomorske luke, baze, komunikacije i aerodrome. Zbog toga se ubrzo odnos snaga promijenio u korist pobunjenika. To je bio početak stvarne intervencije u unutrašnje stvari Španjolske, s ciljem da se spriječi očigledan poraz pobunjenika do kojega bi bilo došlo da se ostavilo da sami Španjolci rješavaju svoje probleme građanskim ratom.

Tako su republikanske snage već od samog početka morale voditi borbu ne samo protiv pobunjenih španjolskih generala i fašista nego i protiv strane intervencije međunarodnog fašizma, protiv Njemačke, Italije i drugih koji su ne samo oružjem već i s kompletnim vojnim jedinicama potpomagali pobunjenike. Računa se da je tada u Španjolskoj bilo oko 300.000 stranih vojnika koji su se borili protiv Republike. Od toga je bilo oko 120.000 talijanskih vojnika, 60.000 njemačkih oficira, vojnika i vojnih stručnjaka, a ostalo su bili legionari, mobilizirani marokanski vojnici i Portugalci.

To je sve pridonijelo da je španjolski rat ubrzo promijenio karakter, jer Španjolci više nisu vodili samo građanski rat već je on prerastao u nacionalno-revolucionarni rat protiv španjolskog, njemačkog, talijanskog i portugalskog fašizma.

ODLAZAK DOBROVOLJACA U ŠPANJOLSKU

Događaji koji su se u to vrijeme zbivali u Španjolskoj i oko nje, pobudili su velik interes ne samo u Evropi nego i u cijelom svijetu. Svjetska štampa donosila je na prvim stranicama vijesti o očajnim herojskim borbama španjolskog naroda protiv međunarodnog fašizma

i reakcije. Natčovječanska borba golorukog španjolskog naroda protiv daleko nadmoćnijeg i bolje opremljenog neprijatelja, potpomognutog regularnim vojnim jedinicama Njemačke i Italije, naišla je na velik odjek i simpatije u cijelom naprednom svijetu. Progresivni pokreti i radnička klasa bili su svjesni da je ovaj oružani sukob u stvari početak nadiranja i ekspanzije fašizma i da je Španjolska samo poligon za iskušavanje nove ratne tehnike, potreban za buduće planove fašističkih osvajača. Zato je bilo prijeko potrebno pomoći republikanskoj Španjolskoj jer se time jačala i borba svih naroda protiv fašizma. I ta pomoć nije izostala. Po cijelom svijetu održavali su se protestni zborovi protiv fašističke agresije. Solidarnost međunarodnog proletarijata s borbom španjolskog naroda ogledala se i u sakupljanju materijalne pomoći i slanju dobrovoljaca slobode koji su odmah po dolasku u Španjolsku stupali u odrede narodne milicije, a već u listopadu 1936. počelo je formiranje međunarodnih brigada.

Računa se da je u međunarodnim brigadama i u španjolskim jedinicama bilo oko 35.000 dobrovoljaca iz 53 zemlje. Najviše je bilo Francuza — 8500, oko 5000 Nijemaca, toliko i Poljaka. Talijana je bilo preko 4000, Amerikanaca oko 3000, Engleza oko 2000, Belgijanaca 1700, Čeha i Slovaka blizu 2500, Jugoslavena oko 1660, Mađara 1000, Kubanaca 800, Rumunja 500, Bugara 400 i drugih manjih nacionalnih grupa. Od toga je velik broj poginuo, a dosta je ostalo i trajnih invalida. Od oko 1000 dobrovoljaca iz Sovjetskog Saveza najviše je bilo avijatičara, tenkista, artiljeraca, vezista, inženjeraca i dr., a mnogi su u španjolskoj narodnoj armiji radili kao savjetnici i vojni instruktori. To je bila velika pomoć španjolskoj narodnoj armiji kojoj su nedostajali stručni kadrovi i vojno znanje.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije odmah se uključio u međunarodnu solidarnost sa španjolskim narodom i već u svibnju 1936. uputio je Centralnom komitetu KP Španjolske ovaj telegram:

> »Radnička klasa svih zemalja Jugoslavije s divljenjem prati junačku borbu španjolskog naroda protiv fašističkih izroda koji hoće povratiti krvavu diktaturu kapitalista i veleposjednika nad španjolskim narodom i potčiniti ga interesima međunarodnog fašizma. Radnička klasa zemalja Jugoslavije pridružuje se međunarodnoj akciji solidarnosti proletarijata i prijatelja slobode cijelog svijeta, koja će pomoći vašu borbu.
>
> Dolje međunarodni fašizam.
>
> Živjela sloboda španjolskog naroda!
>
> Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije«[1]

Radi pravilne orijentacije u pogledu rata u Španjolskoj Centralni komitet KPJ je od samog početka rata pa do njegova završetka nepre-

[1] »Proleter« 4—5, juli-august 1936.

stano upućivao partijskim organizacijama u zemlji i inozemstvu detaljnije stavove, davao upute za organizaciju pomoći svake vrste, a naročito o slanju dobrovoljaca. U Parizu je bio organiziran prihvatni centar odakle su dobrovoljci iz zemlje i naši iseljenici iz drugih zemalja upućivani dalje do španjolsko-francuske granice, a onda išli pješice preko Pirineja u Španjolsku. Jasno, sve se to radilo ilegalno, jer tadašnja jugoslavenska vlada nije dopuštala da se u Španjolsku šalje bilo kakva pomoć, a pogotovu ne dobrovoljci. Ministrarstvo unutrašnjih poslova jugoslavenske vlade bilo je donijelo naredbu kojom se zabranjivalo slanje dobrovoljaca u Španjolsku, a na svim pasošima je pisalo: »NE VAŽI ZA ŠPANIJU«. No unatoč svemu u Španjolsku je došlo oko 1660 Jugoslavena iz zemlje, naših radnika-iseljenika iz Francuske, Belgije, SAD, Kanade i Južne Amerike te naših kadrova iz SSSR-a i studenata iz Pariza i Praga.

Teški su bili putovi kojima su se oni probijali do Pariza ili Marseja i dalje do Španjolske. Mnogi su usput padali u ruke policije i bili vraćeni jer su putovali bez pasoša, a svima onima koji su se ipak nekako probili i došli u Španjolsku, Jugoslavija je oduzela državljanstvo. Neki su se probijali preko granica ispod željezničkih vagona ili kao slijepi putnici na brodovima, a dosta su ih pohvatale i policije drugih zemalja.

To je bilo vrijeme kada je radnički pokret Vinodola bilježio znatan uspon revolucionarne djelatnosti, čemu je, bez sumnje, najviše pridonijelo osnivanje Komiteta Komunističke partije Jugoslavije 1936.[2] koji je aktivno djelovao kroz razne legalne kulturno-prosvjetne i sportske ustanove: knjižnice i čitaonice, pjevačka i sportska društva itd. To su bila revolucionarna žarišta oko kojih su se okupljali progresivno orijentirani radnici i intelektualci ovog dijela Hrvatskog primorja. U svakodnevnom radu sve više se osjećao utjecaj ilegalne Komunističke partije, što je mnogo pridonijelo da su takve ustanove Bribira, Novog, Selaca, Crikvenice, Grižana i drugih mjesta bile među sobom usko povezane putem partijskih organizacija i aktivista koji su se u njima okupljali. Međusobna suradnja sastojala se u razmjenjivanju knjiga i napredne literature, u održavanju pojedinih predavanja, zabava i drugih kulturnih i sportskih priredbi te u pomaganju kod osnivanja i širenja takvih ustanova u drugim mjestima u kojima do tada još nisu postojale.

Uz mnoge napredne knjige sve se više čitala i marksistička literatura. Dovoljno je napomenuti da se u tim knjižnicama i čitaonicama moglo naći i dosta suvremene marksističke literature, npr.: »Bijeda filozofije«, »Antidiring«, »Porijeklo porodice, privatne svojine i države«, »Najamni rad i kapital«, »Dijalektički materijalizam «i još mnogo drugih knjiga te naučnih i literarnih časopisa. Ali, za uži krug naprednih ljudi i aktivista koji su djelovali u središtima ovih kulturnih žarišta,

[2] Neki preživjeli sudionici sjećaju se da su Komitet nazivali međukotarskim, pokrajinskim ili samo Komitet.

dobivala se s vremenom na vrijeme, tajnim kanalima, i druga, ilegalna literatura kao što je bio »Proleter«, organ CK KPJ, »Srp i čekić«, »Glas hrvatskog naroda«, Lenjinova djela u prijevodu na hrvatskosrpskom jeziku i materijali VII kongresa Kominterne koji su govorili o zadacima komunista u borbi za jedinstvo radničke klase, protiv fašizma koji je nadirao. Mnogi drugovi, većinom omladinci koji su pripadali ovim krugovima, sami su se osjećali komunistima, iako nisu bili članovi Komunističke partije.

Kad govorimo o djelatnosti Partije u ovom našem kraju, onda ne smijemo zaboraviti na one naše drugove koji su u tom predratnom razdoblju bili zaista najaktivniji, a to su: Vjekoslav Jeličić iz Selaca (umro 1937), Tomo Strizić iz Bribira (narodni heroj, poginuo 1944) i mnogi drugi koji su se svim žarom i nesebično zalagali da se ponovo stvori partijska organizacija i da oživi njena djelatnost u svim slojevima radnog naroda Vinodola, naročito kod omladine.

ODLAZAK DOBROVOLJACA IZ VINODOLA

U toku 1936—37. godine u našoj je štampi dosta pisano o ratu u Španjolskoj i o onim burnim danima za Španjolsku Republiku. Naši su se ljudi oduševljavali čitajući i slušajući kako se mlada Španjolska Republika herojski odupire pobunjenim generalima, a zatim i mnogobrojnim nadmoćnijim talijansko-njemačkim fašističkim četama.

Članovi i simpatizeri Partije u Vinodolu koji su aktivno pratili sve što se događalo u Španjolskoj, osim dnevne štampe redovito su čitali i »Proleter«, organ Centralnoga komiteta KP Jugoslavije, u kojemu je naša Partija objašnjavala što se zbiva u Španjolskoj. »Proleter« je iznosio stav naše Partije u odnosu na rat u Španjolskoj i apelirao je za hitnu pomoć španjolskim radnicima i seljacima, i materijalnu, i u dobrovoljcima. Često se do kasno u noći diskutiralo i na koji način pružiti pomoć golorukom španjolskom narodu. Kod nas je sve više sazrijevala svijest da borba koju je počeo voditi španjolski narod protiv fašističkog okupatora, više nije stvar samo Španjolaca već cijelog naprednog i progresivnog čovječanstva, jer se u tome nazirao početak ofanzive njemačko-talijanskog fašizma na slobodu svih naroda. Tako je to shvatio naš narod, a tako su to shvatili i svi napredni ljudi svijeta.

Tim našim diskusijama mnogo je pridonio i zagrebački časopis »Književnik« koji je donosio vijesti o tome da na strani Republike sudjeluju u borbi i mnogi dobrovoljci iz drugih zemalja koji su bili svrstani u internacionalne brigade. Svi su oni nesebično pohrlili da pomognu pravednoj stvari španjolskog naroda jer su znali da se u Španjolskoj istovremeno bore i za svoju rođenu zemlju, njenu slobodu i nezavisnost. Tako je onda i do nas u Vinodol nekim ilegalnim kanalima krajem 1936. došao poziv Komunističke partije upućen svim komunistima i antifašistima da pomognu španjolskom narodu.

U takvoj situaciji napredni aktivisti i omladinci Vinodola počeli su se dogovarati i tražiti kojim putem i na koji bi se način moglo doći u

Španjolsku. Nekog legalnog i organiziranog puta nije bilo niti ga je moglo biti jer je tadašnji režim progonio sve one koji su glasno simpatizirali i izjašnjavali se za Španjolsku Republiku. Bilo je i prijedloga da se prokrijumčarimo trgovačkim brodovima koji su iz sušačke luke odlazili u pravcu Sredozemlja, ali bi to onda bilo rješenje samo za pojedinca, eventualno dvojicu, dok je nas bilo više i nismo htjeli da se rasipamo po bijelom svijetu, već da organizirano idemo zajedno. Osim toga, skrivanje po brodovima predstavljalo je velik rizik i neizvjesnost jer se nije moglo znati gdje će se i u kojim lukama ti brodovi zaustavljati.

Godine 1937. bila je otvorena velika Pariška izložba, pa je postojala još jedna mogućnost, tj. da se traži pasoš za odlazak u Pariz radi razgledavanja te izložbe. Međutim, koliko je god ova varijanta za nas bila privlačna, za tadašnje vlasti je još manje bilo uvjerljivo da siromašni imaju nekog interesa i materijalnih mogućnosti za razgledavanje Pariške izložbe. Međutim, neki drugovi iz drugih krajeva naše zemlje iskoristili su i tu priliku za odlazak u Pariz, ali opet samo pojedinačno. Bilo je još raznih drugih neuspjelih pokušaja da se nekako dobije pasoš i izlazna viza i dođe bar do Francuske odakle bi već bilo lakše prebacivati se dalje do Španjolske. Naposljetku, kad su svi pokušaji propali, došlo je ipak do rješenja kako da se na legalan način dobiju izlazne vize za Francusku. Saznali smo da su neke grupe šumskih radnika iz Gorskog kotara otišle u Francusku na sječu šuma, pa smo odlučili da iskoristimo tu priliku, iako drugovi iz naše vinodolske grupe za posao u šumi nisu imali ama baš nikakve kvalifikacije. Glavno je bilo dobiti izlaznu vizu, a poslije bismo se snalazili kako najbolje znamo. Međutim, ni ova varijanta nije bila tako jednostavna, a što je najglavnije, nije se mogla ostvariti onako brzo kako smo to mi htjeli. Da bi se dobio pasoš, moralo se s poslodavcem u Francuskoj prethodno zaključiti ugovor na koji je trebalo dugo i strpljivo čekati. Čovjek onda može sebi zamisliti kako smo se osjećali čekajući od francuskog poslodavca ugovor koji je stigao tek u kolovozu 1937. Nekoliko puta smo išli u Gorski kotar da bismo putem poznatih veza urgirali u Francuskoj da nam pošalju taj ugovor. A kada su sve pripreme za putovanje bile gotove, francuski konzul u Zagrebu odbio je da nam da ulazne vize za Francusku dok od tamošnjeg poslodavca, osim ugovora što smo ga već imali, ne dobijemo još i garantno pismo da ćemo zaista kod njega biti zaposleni. Tako smo opet morali čekati do kraja listopada. Već smo bili izgubili gotovo svaku nadu da ćemo se ovim putem dočepati Francuske. Ipak je sve bilo nekako povoljno riješeno, tako da smo konačno 1. studenog nas osmorica krenuli put Ardenskih šuma u sjevernoj Francuskoj.

Zajedno su pošli ovi drugovi: Nikola Car, Miro Zurak, Drago Zorić i Ivan Paljaga iz Crikvenice, i Emil Antić, Vicko Antić i Josip Pobor iz Selaca. Iz Bribira je nešto prije krenuo Juraj Brozičević. Drugim kanalima u Španjolsku su došli još: Vlado Lončarić i Josip Lončarić iz Selaca; Srećko Brozović i Milan Kalafatić iz Bribira; Ivan Kat-

nić i Ivan Skomerža iz Crikvenice; Ivan Ropac i Anton Šimić iz Drivenika; Franjo Koščić iz Podsoplja (Drivenik). Sve zajedno sedamnaestorica iz Vinodola uzela su aktivnog udjela u internacionalnim brigadama.

Čim je naša grupa stigla u Francusku u Ardene kod grada Sedana, zajedno s Mirom Zurakom otišao sam u Pariz da pronađemo vezu za odlazak u Španjolsku. Nije nam trebalo mnogo vremena do uspostavimo vezu s Komitetom za pomoć španjolskom narodu. Miro Zurak vratio se u Ardene po ostale drugove koji još nisu bili ni počeli raditi. Podizali su neke šumske kolibe i obilježavali stabla za rušenje. Strpljenje je kod njih već bilo pri kraju, dok se nije pojavio drug Miro Zurak. Još iste noći potajno su napustili svoj novi boravak i drugi dan došli u Pariz, tako da smo se našli opet svi zajedno, ali ovog puta u pariškom hotelu »Central«. Bili smo prezadovoljni što smo se ponovo našli na okupu, a saznanje da smo već jednom nogom u Španjolskoj, još nas je više oduševilo.

U Parizu smo proveli nekoliko dana dok se nije završila normalna procedura oko dobivanja raznih informacija, obavljanja liječničkih pregleda i dr., a morali smo čekati da se prikupi veća grupa dobrovoljaca koji su stizali iz raznih zemalja. Nakon toga grupa je s besplatnom kartom otputovala vlakom do grada Perpinjana blizu francusko-španjolske granice. Prespavali smo na jednoj farmi i drugi dan predvečer autobusima stigli do određenog mjesta pod Pirinejima gdje su nas dočekali vodiči s kojima smo onda nastavili put pješice preko Pirineja. Još u autobusima dobili smo platnene papuče, takozvane »alpargates«, da bismo mogli lakše pješačiti kroz šumu. Poslije dosta napornog pješačenja cijele noći kroz gustu šumu u zoru smo konačno stigli do španjolske stražarnice gdje su nas dočekali španjolski graničari i ljudi za vezu koji su nas otpratili do kamiona kojima smo se prebacili do grada Figueras. To je bio naš prvi susret sa Španjolskom. Nekoliko dana kasnije otputovali smo vlakom u njen centralni dio, u mjesto Albacete gdje se nalazila baza internacionalnih brigada. Morali smo ostati nekoliko tjedana u obližnjem regrutnom centru Kazas Ibanjez gdje smo pohađali vojnu i političku nastavu. Tu smo učili ono što svaki vojnik mora znati — baratati pješadijskim oružjem. Nakon završetka te kratke obuke bili smo, prema potrebi, raspoređeni u operativne jedinice.

Eto, to je otprilike bio put većine interbrigadista koji su se s raznih strana probijali do Francuske i Španjolske da bi tamo bili raspoređivani na razne frontove kako je to tada situacija zahtijevala. U daljnjem izlaganju bit će svakako interesantno da se vidi u kojim su sve jedinicama bili i na kojim frontovima ratovali naši dobrovoljci iz Vinodola. Treba zabilježiti i to kako su, kojim putovima i odakle došla ostala osmorica Vinodolaca. Posebno ćemo se osvrnuti na dug i mukotrpan život u koncentracionim logorima Francuske, na putove i načine na koje su pokušavali da se vrate u svoju zemlju. Svakako treba nešto više reći o našim »Španjolcima« koji su uspjeli da se raznim kanalima probiju preko granica nekoliko evropskih zemalja i uzmu aktivnog

udjela u narodnooslobodilačkoj borbi te o zadacima koje su oni obavljali u toku naše revolucije.

Kao što se vidi, sedamnaestorica iz Vinodola uzela su aktivnog udjela u interbrigadama. Polovina ih je došla direktno iz Vinodola i svi su se oni manje-više međusobno poznavali, dok su ostali došli iz raznih krajeva svijeta i nisu prije ni znali jedan za drugoga. Pa ni u Španjolskoj nisu svi bili u istim jedinicama, ali su zato bili prožeti istim duhom, spremni da daju sve od sebe kako bi pomogli španjolskom narodu u njegovoj borbi za nezavisan i slobodan život.

Dobrovoljci iz Vinodola bili su u svim rodovima kopnene vojske i avijacije i ratovali su na svim važnijim frontovima: prilikom ofanzive pobunjenika na Madrid, na Teruel, Brunete, Aragon, Levante, u bitki na rijeci Ebro i u obrambenim borbama u Kataloniji. Najviše ih je bilo u interbrigadama i u mješovitim artiljerijskim jedinicama, što će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja.

POVLAČENJE DOBROVOLJACA

Kada su se borbe najviše rasplamsale, u drugoj polovini 1938, Španjolska Republika doživjela je teške udarce i na međunarodnom polju kada su vlade zapadnih zemalja prihvatile tzv. politiku nemiješanja. Na prijedlog predsjednika španjolske vlade dra Huana 25. rujna je Društvo naroda u Ženevi prihvatilo da se s obiju zaraćenih strana povuku svi stranci i tako ostavi da sami Španjolci rješavaju svoje probleme. Očekivalo se da će istovremeno s povlačenjem međunarodnih dobrovoljaca s republikanske strane biti povučene i njemačke i talijanske snage koje su pomagale Franka, pa bi vojni efekat bio povoljniji za republikance. Zato je Negrinova vlada odmah donijela odluku da se svi interbrigadisti povuku s fronta. Međutim Hitler i Mussolini izigrali su odluku Društva naroda i povukli samo desetak tisuća svojih vojnika, dok su sve ostale njihove snage — gotovo sva pješadija, cjelokupna avijacija, artiljerija i tehnički kadrovi ostali i dalje da se bore protiv sada još više oslabljenih jedinica republikanske vojske.

Iskorištavajući materijalnu i tehničku nadmoćnost, pobunjenici su već 24. prosinca otpočeli svoju ofanzivu u Kataloniji. Svi strani dobrovoljci republikanske Španjolske bili su u to vrijeme prikupljeni u raznim mjestima Katalonije blizu španjolsko-francuske granice, čekajući na repatrijaciju.

U Kataloniji je situacija bila svakim danom sve teža. Nakon jakog napada fašističkih dobro naoružanih četa 26. siječnja 1939. pala je Barcelona — glavni grad Katalonije. Koji dan prije interbrigadisti su se spremno odazvali pozivu republikanske vlade, ponovo uzeli oružje u ruke i nastavili borbu. Povjeren im je osnovni zadatak da svojim snagama i stečenim iskustvom povezuju već oslabljene i razbijene španjolske brigade i divizije, osiguravaju bokove i komunikacije, usporavajući brzo nadiranje neprijatelja prema španjolsko-francuskoj granici

i time omogućuju evakuaciju stotina tisuća civilnog stanovništva i ranjenika. To su bili najteži dani kada više nije postojala ni linija fronta u pravom smislu riječi.

Dobrovoljci su bili ponovo formirani u vojničke jedinice, ali obučeni pretežno u civilnim odijelima, onako kako su se spremali da izađu iz Španjolske. Svakodnevno su bili bombardirani od neprijateljskog zrakoplovstva i artiljerije. Putovi su uglavnom bili zakrčeni vojskom i civilnim stanovništvom koji su se povlačili prema Francuskoj. Po nekoj općoj direktivi trebalo je držati važne raskrsnice da se spriječi neprijateljsko zaobilaženje i opkoljavanje. Jedna vojna jedinica — četa ili bataljon — neprestano je osiguravala odstupnicu drugoj jedinici i zadržavala brzo neprijateljsko napredovanje te se tako dobivalo u vremenu da bi se što više ljudi moglo evakuirati. No rijetko bi se kada koja od ovih jedinica odvajala bez dodira s neprijateljem. Da smo često bili posljednji, znali smo i po tome što smo mnogo puta nailazili na minere koji su čekali kraj nekog mosta ili usjeka, i čim bi naša jedinica prešla preko njega, oni bi ga minirali da bi na taj način usporili napredovanje neprijateljskih motoriziranih kolona.

Što smo se više približavali francuskoj granici, gužva i metež bili su sve veći. Lijevo i desno od puta plamtjela su napuštena vozila, a druga koja su ostala bez vozača ili goriva, jednostavno su prevrnuta u jarak da ne bi smetala. Preostali ispravni kamioni i ambulantna kola evakuirali su rajenike i iscrpljene drugove. Čete su se sve više prorjeđivale tako da je puščanih cijevi bilo sve manje i manje. U okolini Port Bua, posljednjem naseljenom mjestu na španjolsko-francuskoj granici, bila je stravična slika koja bi se vrlo teško mogla reljefno opisati. Uza strmu cestu koja se penjala uz Pirineje k francuskoj granici, svagdje naokolo vidjeli su se požari motornih vozila i konjskih zaprega koje se više nisu mogle probijati do granice niti su ih Francuzi htjeli propuštati na svoj teritorij, pa je već iznemogli narod pomiješan s vojskom uglavnom išao pješice, noseći sa sobom samo ono što im je bilo najpotrebnije. Računa se da se oko 650.000 civilnog stanovništva i vojske danonoćno prebacivalo na raznim prijelazima preko španjolsko-francuske granice i brodovima u sjevernu Afriku, samo da ne bi palo u ruke fašističkoj rulji.

U sjećanju su nam ostali najteži momenti kada smo se morali rastati od oružja, svjesni više nego ikada da će nam ono uskoro ponovo zatrebati, jer fašizam nije bio uništen, nego je tek počeo dizati glavu.

U toku posljednjih deset do petnaest dana neprekidnih borbi u Kataloniji nismo se ni svlačili ni izuvali, a civilna odijela bila su nam sasvim dotrajala, pogotovu obuća, jer smo neprestano bili u pokretu. Rijetko smo se odmarali noću, možda samo po nekoliko sati, i to obučeni. Emil Antić je nosio nekakav crni kaput jer je bilo zimsko doba, na kojemu je kundak od puške potpuno izlizao desni džep. Mnogi su ostali bez najpotrebnijih stvari, osobnih uspomena, vojničkih i civilnih dokumenata.

Izmoreni, bolesni i izranjavani prikupili smo se na jednoj ledini i tu nas je Andre Marti[3] kratkim govorom pozdravio i posebno pohvalio Jugoslavene i Poljake. Rekao da smo se herojski ponijeli. Dalje, da sada, na žalost, ne idemo u Francusku »narodnog fronta«, nego u Francusku gospodina Daladjea, da ćemo privremeno biti u koncentracionim logorima, ali da će se napredne snage u Francuskoj boriti da se naš položaj regulira na neki bolji način. Odmah nam je bilo jasno da nas poslije tolikih teških dana ni u Francuskoj ne čeka odmor, već borba, drugačijeg karaktera i u drugim okolnostima.

U KONCENTRACIONIM LOGORIMA FRANCUSKE

Predvečer 9. veljače 1939. u vojničkom stroju posljednji put smo pozdravili španjolsku republikansku zastavu koja je bila pobodena na granici i stupili na francuski teritorij. Pjevali smo »Internacionalu«. Prvi koraci u ovoj zemlji donijeli su i prve sukobe s njihovim gard-mobilcima.[4] Tražili su od nas da ne pjevamo i da se postrojavamo kako su to oni zahtijevali, ali smo mi to odbili.

Prvu večer prespavali smo na željezničkom kolodvoru u najbližem pograničnom mjestu. Prvo razočaranje u Francuskoj doživjeli smo ujutro kada su nam priopćili da onako iznemogli moramo pješačiti 70 km do logora. Naš protest nije koristio te smo postrojeni išli od mjesta do mjesta. Na kraju drugog dana pješačenja, kada su vidjeli da više ne možemo ni hodati od umora, da mnogi posrću i sve više zaostaju, prebacili su nas kamionima u logor San Siprijen. Dio evakuiranih bio je u drugim logorima: Arželes sir Mer, For Koljur i dr.

Desetak dana po dolasku u logor pojavili su se neki ljudi koji su se predstavljali kao izaslanici Komiteta za povratak kanadskih dobrovoljaca. Svi Jugoslaveni koji su došli u Španjolsku iz Kanade, izvukli su se tako ovim kanalom i vratili se u Kanadu. Među ovim sretnima iz Vinodola bili su Ivan Katnić, Franjo Koščić i Antun Šimić. Velika Britanija, Francuska, Nizozemska i Sjedinjene Američke Države dopustile su povratak svojih državljana i ostalih emigranata koji su duže vremena boravili u tim zemljama i iz njih otišli u Španjolsku.

Našli smo se u pješčanim logorima Sen Siprijena i Arželesa na obali Sredozemnog mora, ograđeni bodljikavom žicom, pod jakom i mnogobrojnom stražom Marokanaca, bez krova nad glavom jer u logoru nije bilo ni baraka, samo goli pijesak koji je vjetar nosio na sve

---

[3] André Marty — istaknuti francuski revolucionar i političar, oficir, inženjer francuske ratne mornarice. Prilikom intervencije francuske ratne mornarice na Crnom moru protiv SSSR-a podigao je ustanak francuskih mornara. Bio je osuđen i dugo godina proveo je u zatvoru. Član CK i Politbiroa KP Francuske i član Izvršnog komiteta Kominterne, organizator i politički rukovodilac internacionalnih brigada.

[4] Gard-mobilci su bili pripadnici unutarnje sigurnosti Francuske. To je zapravo bila francuska policija kojoj je osnovni zadatak bio čuvanje tadašnjeg poretka.

strane. U prvo vrijeme spavali smo u jamama koje smo iskopali u pijesku. Tu smo ostali dva do tri mjeseca. Poslije su nas preselili u novi logor, Girs, na jugozapadnom dijelu Francuske u departmanu Visokih Pirineja. Opet bodljikava žica. Istina, tu su bile nekakve poluokrugle barake, ali za razliku od prijašnjeg logora gdje je bio pijesak, tu je bilo gusto blato i vlaga jer je logor bio podignut na močvarnom zemljištu, pa su putovi i staze često bile u blatu, naročito za kišnih dana. Uvjeti života u logoru bili su vrlo teški. Spavalo se na golim daskama, a kilogram kruha u početku smo dijelili na osmoricu, a kasnije na četvoricu.

Sve to nije moglo slomiti duh i otpor naših ljudi. Iako pod teškim uvjetima, partijski život u logoru bio je vrlo bogat. Ubrzo su bila osnovana i partijska tijela. Cijeli logor imao je jedan partijski komitet, a nacionalne grupe imale su opet svoje komitete. U prvom nacionalnom rukovodstvu naše grupe bili su drugovi: Ivan Gošnjak, Vlado Popović, Ivo Vejvoda, Josip Berkopec i Petar Drapšin. Imali smo i partijske rukovodioce po barakama. S našom Partijom bila je odmah uspostavljena veza, a također s francuskom.

Intenzivno se radilo na ideološko-političkom i općem obrazovanju, imajući da umu da su to većinom bili radnici bez šireg obrazovanja. Neprekidno su radili razni kursovi marksizma-lenjinizma, stranih jezika, zemljopisa, matematike, vojne naobrazbe itd. Kulturni i sportski život također je bio dosta razvijen.

Tako su prolazili dani i mjeseci u vrlo intenzivnoj ideološko-političkoj i kulturnoj izgradnji naših drugova u logorima. To je bio pravi univerzitet za revolucionare, na kojemu su se pripremali kadrovi za buduće događaje. Jure Brozičević je jednom poslije rata, opisujući život u koncentracionim logorima, rekao: »Najvišu opću i kulturnu naobrazbu u svom životu postigao sam u logoru Girs«.

Svi smo željeli da se vratimo u Jugoslaviju. Zadatak partijske organizacije bio je da uvjeri sve drugove u potrebu da se vratimo kolektivno, iako je bilo mogućnosti da se pojedinačno vraćamo u zemlju. S tim u vezi data je direktiva da se što više pisama šalje u zemlju i time pomogne Partiji da mobilizira javnost za naš povratak. Bilo je drugova koje su roditelji mogli vratiti u zemlju, ali su oni odbijali da se vraćaju pojedinačno. I jugoslavenska ambasada u Parizu pokušavala je da razbije naše jedinstvo.

U tim logorima Francuzi su nas nepravedno držali više od dvije godine. Francuska »narodnog fronta« htjela je na svaki način da nas se oslobodi i da nas izdvoji od svjetskih događaja koji su imali doći. Pokušavali su da nas pošalju na gradnju pruge Transsaharien u Afriku. Kada se Francuska pripremala za rat protiv Hitlera pred kraj 1939, htjeli su da se javljamo u njihovu vojsku i da idemo na front. Mi smo to energično odbili. Naš stav je bio da ne sudjelujemo u imperijalističkom ratu, što je tada bilo najpravilnije. Tada su izmislili nekakve radne kompanije koje bi radile na kopanju rovova i na gradnji drugih fortifikacijskih objekata na frontu prema Belgiji i Njemačkoj. Kada ni

to na dobrovoljnoj bazi nije išlo, počeli su nasilno mobilizirati pojedine nacionalne grupe. Istina, u tome su donekle imali uspjeha, ali su mnogi išli na taj rad s namjerom da usput pobjegnu, pa su ih onda ponovo vraćali u logor.

I kada su im propali svi pokušaji, u svibnju 1940. ponovo nas »raseljavaju«. Određeni broj drugova za koje su Francuzi smatrali da su »šefovi« baraka, organizatori partijskog i drugog rada i pokretači otpora, otpremljeni su u logor Vernet, a ostali u Arželes sir Mer. Poslije ovog raseljavanja interbrigadista po drugim logorima bilo nam je još teže. Naročito onima koji su bili premješteni u Vernet. To je, kažu, bio pravi koncentracioni logor, vrlo sličan njemačkim logorima u drugom svjetskom ratu, u kojemu su naši drugovi bili smješteni zajedno s raznim krijumčarima, kriminalcima, bjelogardijcima i svima onima koji su bili nepoželjni za Francusku u tom periodu rata. Režim je bio mnogo teži nego u Girsu.

S druge strane reakcionarni vlastodršci bivše Jugoslavije poduzimali su sve moguće da nam spriječe povratak u zemlju. U našoj zemlji je tada vršen snažan pritisak na vladu Cvetković-Maček da se omogući povratak svih dobrovoljaca. Partija je mobilizirala javnost u korist našeg povratka. Pod tim pritiskom slani su u logore razni emisari koji su nam obećali dopuštenje za povratak, ali pod uvjetom da prije potpišemo neki formular u kojemu je stajalo da se kajemo što smo bili u Španjolskoj. Mi smo to kategorički odbijali.

No uza sve to što se drugi svjetski rat sve više približavao, a naš se položaj sve više pogoršavao, mi smo i dalje bili na stajalištu da budemo na okupu i da se cijela grupa kolektivno vrati u zemlju.

Došao je i rat protiv Francuske i njena kapitulacija. Kod Francuza je nastala u neku ruku demoralizacija. Sve se razmlitavilo. Za onoga tko poznaje mentalitet Francuza, to nije bilo nikakvo čudo. Izgubljen je rat, iznevjeren nacionalni ponos i borbeno geslo »liberté, égalité et fraternité«, tj. »sloboda, jednakost i bratstvo«, a dvije trećine francuskog teritorija stavljen je pod čizmu Hitlera i Mussolinija. Demarkaciona linija koja je dijelila okupirani i neokupirani dio Francuske, bila je samo fiktivna. Nijemci su se slobodno kretali po cijeloj Francuskoj.

BIJEG IZ LOGORA

Poslije kapitulacije Francuske naš status u logoru ostao je nepromijenjen, ali sada se naš stav u pogledu kolektivnog odlaska u zemlju znatno izmijenio. Razmišljali smo otvoreno i o bijegu, ali ne bezglavo »mili moji, kuda koji«, nego organizirano i pomoću viza. Istina, i do tada je bilo pojedinačnih bjegova, ali su svi bili neorganizirani i uglavnom nisu uspijevali. Nostalgija za rodnom kućom, domovinom, i dugo čekanje u logorima bez perspektive učinilo je svoje. Ljudi su počeli bježati. No rijetko tko od njih koji su neorganizirano bježali stigao je do Jugoslavije, već su ili ostali u Francuskoj i pretrpjeli mnogo muka i straha, ili su negdje zadržani na prisilnom radu u Njemačkoj ili u

njoj stradali u toku rata, nakon što su izgubili svaku vezu i nisu znali što se zbiva u Jugoslaviji. Naša grupa iz Vinodola bila je na taj način gotovo prepolovljena. Ipak je nekolicini drugova uspjelo da se legalno vrate u zemlju prije kapitulacije Francuske i da uspostave bolje veze. Poslije je i ta mogućnost otpala.

Uz pomoć francuske Komunističke partije bila su organizirana dva punkta za prebacivanje u zemlju. Jedan je bio u Marselju, a drugi u Parizu. Krajem 1940. i početkom 1941. preko tih punktova u zemlju se prebacivalo pojedinačno, preko Francuske i Italije. Manji broj drugova uspio je da se vrati u zemlju još prije aprilskog rata, a drugi u toku okupacije.

Nakon kapitulacije Jugoslavije sve je bilo usmjereno preko Njemačke, i to u grupicama po dvojica ili trojica. Na prvi pogled čini se malo čudno da je taj put vodio preko Njemačke, ali je to istinito. Bjegunci su se najprije probijali do Pariza i tamo su se poslije dobivenih instrukcija prijavljivali u njemački biro za prikupljanje i odašiljanje stranih radnika na rad u vojnu industriju Njemačke. Poslije potpisivanja radnih ugovora, naravno, pod drugim i izmišljenim imenima i generalijama, zajedno s Francuzima, transportirali bi ih onda u industrijske rajone Trećeg rajha.

Kako se tada Njemačka pripremala za rat protiv Sovjetskog Saveza, njemački emisari skupljali su po okupiranim zemljama Evrope radnu snagu za njemačku industriju. Tako su stizali i u koncentracione logore gdje su odabirali stručnjake, ne mareći tada mnogo za njihovu političku pripadnost. Po odluci Komunističke partije Jugoslavije iz logora Vernet otišlo je na taj način nekoliko grupa naših drugova u Njemačku odakle su se prvom prilikom prebacivali u Jugoslaviju. Među njima su bili i drugovi Nikola Car, Emil Antić, Jure Brozičević, Veljko Kovačević i drugi.

To su tada bili tako reći jedini, iako dosta riskantni putovi da se dođe do cilja. Oni su bili vrlo dugi i naporni, ali su dali dobrih rezultata.

Tako su se španjolski borci raznim putovima vraćali u svoju domovinu. Oni su se i tamo, u Španjolskoj, borili za nju. Sada će oni sva svoja iskustva, vojna i politička, staviti na raspolaganje borbi svoga naroda protiv fašizma.

U daljnjem izlaganju iznijet ćemo kratku biografiju svakog našeg dobrovoljca iz Vinodola, njegov razvojni put, udio u ratu u Španjolskoj i u narodnooslobodilačkoj borbi do kraja rata.

EMIL ANTIĆ rodio se 1910. u Selcima, u siromašnoj radničkoj obitelji. Završio je pet razreda osnovne škole, tri razreda opetovno-šegrtske, dva razreda gimnazije u JNA i artiljerijsku oficirsku školu JNA 1949. u Zagrebu. Član KP od svibnja 1938.

Emil je svoje djetinjstvo proživio u vrlo teškom materijalno stanju. Otac, po zanimanju kovač, otišao je u Ameriku za zaradom još prije prvog svjetskog rata, ali se otud vrlo rijetko javljao, a još manje pomogao svoju četveročlanu obitelj i od 1939. izgubio mu se svaki trag.

Tako je odgoj djece i izdržavanje obitelji spalo na majčina leđa koja je zato morala danonoćno raditi razne fizičke poslove.

Da bi mu osigurala neku budućnost, poslije završetka osnovnog školovanja majka ga preko »Hrvatskog radiše«[4a] daje na izučavanje pekarskog zanata u Vinkovce, ali je, još nejak, to morao napustiti zbog fizički nepodnošljivog mnogosatnog dnevnog rada. Druge godine iz istih razloga prekida izučavanje trgovačkog zanata u Zagrebu. Radio je zatim kao poslužitelj pića na šanku u hotelu »Rivijera« u Selcima, da bi za napojnicu i hranu bar sebe mogao izdržavati.

Kada se osjetio fizički sposoban i za teže napore, 1925. odlazi sa svojim Selčanima zidarima na razne javne radove, kao na izgradnju željezničke pruge Beograd — Obrenovac, Kragujevac — Kraljevo (tunel Vučkovica), Kraljevo — Kosovska Mitrovica (tunel Bela Glava), ceste Kolašin — Mojkovac, bolnice na Cetinju i arsenala u Tivtu, sve do odlaska na odsluženje kadrovskog roka 1931, gdje je također u inženjerijskom bataljonu radio na podizanju putnih objekata na području Đevđelija — Kajmakčalan. Poslije vojske opet radi na prugama Veles — Prilep, Priština — Peć i na gradnji ljevaonice Trepča, odakle se vratio u Selca da bi sa svojom grupom otišao u Španjolsku, preko Francuske.

Radeći na građevinskim radovima specijalizirao se za kvalificiranog zidara, što mu je i esnaf u Kosovskoj Mitrovici priznao 1934. To mu je dalo još više volje za usavršavanjem te se upisao i završio građevno-poslovodsku školu u Crikvenici 1937.

Tako tegoban put kroz život i neprekidan kontakt s radnicima još više su ga potakli da bude aktivniji u radničkom pokretu, te je 1934. pristupio masovnoj sindikalnoj organizaciji URSS i radničkoj čitaonici u Kosovskoj Mitrovici. Bio je i član diletantske sekcije »Abrašević«. Sudjelovao je u raznim štrajkovima u Trepči i Prištini, na gradnji auto-puta Sušak — Senj. Djelovao je i u radničkom pokretu Vinodola kao član Narodne knjižnice i čitaonice i drugim društvima u Selcima. Svake jeseni kada se vraćao s posla u svoje rodno mjesto, pa sve do proljeća kada je ponovo odlazio, Emil je bio zapažen aktivist naročito među omladinom.

Po dolasku naše grupe u Španjolsku Emil Antić je bio kratko vrijeme raspoređen u artiljerijsku bateriju »Stjepan Radić«, zatim u jugoslavensku protivtenkovsku bateriju koja je jedno vrijeme bila u sastavu 45. pješadijske divizije, a zatim pridodata 129. internacionalnoj brigadi koja je bila sastavljena od triju pješadijskih bataljona: »Dimitrov,[5] »Masarik«[6] i bataljon »Đaković«. PT baterija bila je naoružana lakim sovjetskim topovima 45 mm, teškim PT mitraljezima »Maksim«, švicarskim topovima »Oerlikom« i švedskim topovima kalibra 35 mm.

[4a] Posebno društvo u Hrvatskoj koje se, uz ostalo, brinulo za slanje dječaka i djevojčica na razne zanate.

[5] Georgi Dimitrov, sekretar Kominterne i generalni sekretar KP Bugarske.

[6] Tomaš Masaryk (1850—1937), predsjednik Čehoslovačke Republike.

S ovakvim naoružanjem baterija je bila protivtenkovska i protivavionska.

Emil je izvjesno vrijeme upravljao PA oružjem koje je štitilo bateriju od neprijateljskih aviona. Baterija je najprije bila u Estramaduri sa 129. interbrigadom, a zatim na aragonskom i levantskom frontu na sektoru Alkorisa, Monroe, Morelja, Pobleta, Penjamarko itd., svagdje gdje je djelovala 129. brigada. Kada su fašisti izbili na Sredozemno more i presjekli Španjolsku na dva dijela, jedino je 129. brigada ostala u centralnoj zoni, a s njom i PT baterija. Brigada se tamo i dalje borila na sektoru Monegro i Manzanjera, sve do povlačenja internacionalnih brigada. Krajem veljače 1939. ponovo se javio na front u Kataloniji i sudjelovao u borbama pri evakuaciji stanovništva u Francusku.

Emil Antić je prešao španjolsko-francusku granicu s posljednjom grupom interbrigadista i bio u francuskim logorima Sen Siprijen, Girs i Vernet. On je i tamo intenzivno radio na svom ideološko-političkom, kulturnom i vojnom obrazovanju. U slobodnom vremenu bavio se i sportskim aktivnostima. Energično se odupro slanju u francusku vojsku, pa i drugim načinima prisilnog rada koje su Francuzi organizirali.

Zato je polovinom svibnja 1940. pokušao bježati iz logora Girs zajedno s Jurom Brozičevićem, ali im to nije uspjelo jer ih je policija već petnaestog dana uhvatila na belgijskoj granici i vratila u logor Girs, nakon što su odležali 20 dana u zatvoru. Deportirani su zatim u zloglasni logor Vernet gdje su ostali još godinu dana, pod gorim uvjetima nego što je to bilo u logoru Girs.

Poslije kapitulacije Jugoslavije, kada je donijeta partijska odluka da se bježi iz logora i za povratak u Jugoslaviju koriste svi mogući kanali, Emil se putem njemačke radne komisije javlja na rad u Njemačku. U jednoj tvornici kraj Lajpciga radio je nešto više od mjesec dana i kanalom što ga je uspostavila Partija, pobjegao te je početkom rujna 1941. poslije pune četiri godine, ponovo došao u Zagreb. Čekajući potrebne dokumente, ostao je u Zagrebu 14 dana u strogoj ilegalnosti, jer je opasnost vrebala na svakom koraku.

Partija ga je poslala u Liku gdje je preko Vrhovina došao u partizanski logor Babin Potok, odakle je po naređenju politkomesara Grupe odreda Marka Oreškovića otišao u 1. partizanski odred »Velebit« na dužnost politkomesara 1. sektora Divoselo — Čitluk — Počitelj, a zatim za politkomesara 3. bataljona PO »Velebit«. No već na samom početku se uvidjelo, a i sam je govorio da mu više leži vojni poziv, pa je postavljen za komandira jurišne čete »Pekiša Vuksan«,[7] a nešto kasnije za operativnog oficira Udarnog bataljona Ličke grupe NOP odreda. Kada je formirana 2. lička brigada (hrvatska) u kolovozu 1942, ponovo je na političkoj dužnosti v. d. politkomesara bataljona »Ognjen Prica«.[8]

---

[7] Pekiša Vuksan, rođen 1905. u Počitelju kraj Gospića, španjolski borac, poginuo 20. studenog 1941. u Lici. Narodni heroj.

[8] Ognjen Prica, rođen 1899. na Ilidži. Publicist, marksist. Sudjelovao u stvaranju KPJ 1919. Strijeljan od ustaša 1941. Narodni heroj.

Za vrijeme dok je bio u ličkim jedinicama, Emil je sudjelovao u svim većim akcijama koje su vođene na teritoriju Like: u borbama s ustašama kod Gospića, kod obrane sela Mogorića i Divosela, s 1. odredom »Velebit« pri napadu na jako ustaško uporište Lovinec i u Dalmaciji na Benderu kod Knina. Neprijatelj je dobro zapamtio borce 1. udarnog bataljona pri napadu na Smiljan i Pazarište. Kada je u ljeto 1942. formirana 2. lička brigada, najveće akcije ona je izvodila na razbijanju neprijatelja kod Perušića, Vrhovina, Perjasice, Ličkog Petrovog sela, Dvora, Bosanskog Novog itd.

U veljači 1943. po svojoj želji i odobrenju starije komande Emil je prešao na područje Primorja i Gorskoga kotara i bio je postavljen najprije za komandanta bataljona 14. brigade, a poslije na istu dužnost u 6. brigadi XIII primorsko-goranske divizije. U ovim primorsko-goranskim brigadama Emil je našao mnoge svoje drugove iz vremena prije odlaska u Španjolsku. Sada zajedno sudjeluju u napadu na Gomirje, Josipdol, ali ne zadugo. Operativne potrebe zahtijevale su da goranske brigade sudjeluju u borbama na Kordunu i Lici za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Zatim dolazi likvidacija neprijateljskog uporišta Crna Vlast i oslobođenje cijele Gacke doline. Jedno vrijeme — u lipnju i srpnju 1943 — Emil je vršio dužnost obavještajnog oficira 1. brigade XIII primorsko-goranske divizije.

Formiranje brigada i divizija zahtijevalo je nove organizacione forme ratovanja. Naime, bilo je potrebno stvoriti i druge rodove oružanih snaga za potporu i suradnju pješadije u borbi protiv neprijatelja. Kako je Emil Antić bio u Španjolskoj artiljerac, povjereno mu je da u lipnju 1943. od otetih topova i minobacača formira prateći bataljon XIII primorsko-goranske divizije koji je u svom sastavu imao tri baterije s topovima i minobacačima, među kojima je bio i PT top 37 mm zvani »Krnja«. Kao komandant bataljona pratećih oruđa XIII primorsko-goranske divizije formiranog u Brinju, Emil je ulagao sve svoje organizacione sposobnosti i iskustvo da što prije i što bolje pouči nove borce kako da korisno i racionalno rukuju ovakvim oružjem, s obzirom na mali broj artiljerijskih granata i mina. I već krajem kolovoza bataljon je efikasno potpomogao pješadiju prilikom napada na Pazarište u Lici, na Gojaku iznad Senja, i time ne samo olakšavao napad već i podizao moral i borbeni duh kod boraca i naroda. Kapitulacijom Italije Narodnooslobodilačka vojska dobila je još više artiljerije većega kalibra od kojih se onda krajem rujna formirao 1. artiljerijski divizion Primorsko-goranske divizije, a u svakoj brigadi po jedna četa pratećeg oružja. Divizion je pod komandom druga Emila uspješno potpomagao pješadiju pri napadu i zauzimanju Karlobaga i u koncentraciji neprijatelja kod Ogulina. U toku borbi s Nijemcima kod Rijeke divizion je uspješno tukao grad i luku prilikom iskrcavanja neprijateljskih snaga i ratnog materijala.

Nakon toga Emil je postavljen na novu, još odgovorniju dužnost oficira štaba XIII divizije sa zadatkom da formira službu za naoružanje, koja je trebalo da sređuje i raspoređuje ogromne količine naoru-

žanja i drugog ratnog materijala dobivenog poslije kapitulacije Italije i da redovno vrši snabdijevanje jedinica naoružanjem, municijom i dr.

Kada su pri kraju rata potrebe zahtijevale da se rasformiraju odredi radi popune brigada i divizija, Emil je od rujna 1944. do ožujka 1945. uzastopno premještan na nekoliko dužnosti u XIII diviziji. Najprije je bio komandant 2. odreda Primorsko-goranske grupe odreda, pa načelnik štaba grupe odreda i poslije njegova rasformiranja načelnik štaba 2. brigade XIII primorsko-goranske divizije.

Poslije oslobođenja primorskog pojasa od jedinica IV armije kao iskusan artiljerac sudjelovao je u formiranju samohodne moto-mehanizirane grupe (»samohodne haubice Šerman«) u Križišću i sa njom djelovao i podržavao IV armiju u borbi za oslobođenje Rijeke i Istre, gdje ga je zatekao i kraj rata.

Proizveden je u čin kapetana u studenom 1943, a u lipnju 1945. unaprijeđen je u čin majora.

Jednog julskog dana 1951. kada se potpukovnik Emil Antić sa slušaocima Artiljerijske škole vraćao s poligona, poginuo je u prometnoj nesreći kod Karlovca. Jedna od glavnih ulica u Selcima nosi njegovo ime.

VICKO ANTIĆ rođen je u radničkoj obitelji 1912. u Selcima. Teško je tada bilo hraniti deseteročlanu obitelj, pa ga je otac, zidar, po završetku osnovne i dva razreda građanske škole poveo sa sobom da radi na gradnji pruga i putova po Srbiji i Makedoniji. Na gradnji putova Peć — Andrijevica i Valjevo — Loznica i pruge Kragujevac — Kraljevo (tunel Vučkovica) nosio je radnicima vodu, pomagao kuharima, nosio špice kovaču, geometrima nosio letve itd. On je sam uvidio da ovakvo često seljakanje za poslom ničemu ne vodi, pa je 1927. pošao na izučavanje bravarskog zanata u Beograd. Još za vrijeme naukovanja i kasnije kao mladi metalac osjetio je svu težinu položaja i bespravlja radnika i radničke klase u bivšoj Jugoslaviji, i to je još više kod njega potenciralo želju da se sastaje i surađuje s naprednim radnicima s kojima se viđao u Radničkoj komori. Tu je on često dolazio s Milanom Mijatovićem i Milanom Blagojevićem, kasnije također španjolskim borcem, koji su s njim zajedno radili.

Poslije odsluženja kadrovskog roka 1935. još aktivnije je radio u radničkom pokretu u Selcima. Konkretne zadatke izvršavao je u legalnim društvenim organizacijama: Pučkoj knjižnici i čitaonici, pjevačkom i sportskom društvu, pomaganjem štrajka ugostiteljskih radnika itd. Iako još tada nije bio član Komunističke partije, znao je da ona rukovodi borbom radničke klase i da ilegalno djeluje u Vinodolu. Jedno vrijeme 1936—1937. bio je u Selcima knjižničar u Pučkoj knjižnici oko koje se najviše okupljala ne samo napredna omladina nego i uopće ljudi naprednih shvaćanja i često su tu diskutirali o položaju radničke klase i o borbi proletarijata za bolji i pravedniji život. Tu se i rodila ideja da se pruži pomoć španjolskom narodu, pogotovu kada je i Komunistička partija Jugoslavije poduprla pravednu borbu španjolskog

naroda i tražila da joj se pomogne. Tako je i Vicko s grupom svojih drugova iz Selaca i Crikvenice 1. studenog 1937. otišao da se bori na strani Španjolske Republike. U prosincu iste godine primljen je u članstvo Komunističke partije.

U Španjolskoj se borio u bataljonu »Đ. Đaković« 129. internacionalne brigade, najprije kao borac, a od svibnja 1938. kao vodnik (sergento) — odgovoran za vezu u tom bataljonu, sve do kraja, tj. do povlačenja republikanskih dobrovoljaca s fronta. Sudjelovao je u svim borbama koje je ova brigada vodila na aragonskom i levantskom frontu, a koje su već spomenute.

Poslije povlačenja dobrovoljaca s fronta 1938. Vicko je ponovo u siječnju i veljači 1939. sudjelovao u borbama u Kataloniji pri povlačenju i evakuaciji civilnog stanovništva prema Francuskoj.

Poslije završetka rata i prelaska preko španjolsko-francuske granice bio je u logorima Sen Siprijen, Girs i Arželes sir Mer sve do ožujka 1941. U logorima je učio i pripremao se za buduće revolucionarne zadatke. Jedno vrijeme je u logoru vršio dužnost poštara i kurira za vezu među nacionalnim grupama i njihovim komitetima. U ožujku 1941, po direktivi Partije, pobjegao je iz logora Arželes i probijao se danonoćno različitim kanalima preko neokupiranog i okupiranog dijela Francuske. U Marselju ga je zatekla okupacija Jugoslavije, što ga je još više potaklo da nastoji svim silama da se što prije vrati u zemlju. Zato je prešao u Pariz, kao većina naših drugova, prijavio se dobrovoljno za rad u Njemačkoj, jer je to bio tada najbolji put da se dođe u Jugoslaviju. S jednim transportom radnika stigao je u svibnju u Most (Brüks) u Sudetskoj oblasti. Neko vrijeme radio je na montiranju instalacija za destilaciju nafte, pripremajući istovremeno teren za bijeg. Nakon što je uspostavio vezu s Partijom u zemlji, uspjelo mu je tek pred kraj rujna iste godine da pobjegne i ubrzo se našao na njemačkoj granici prema NDH u Brežicama. Tu se noću, neopaženo, uvukao u jedan vagon teretnog vlaka koji je kretao prema Zagrebu, kako su mu to predložili tamošnji željezničari — Slovenci. Pred Zagrebom kod Zaprešića iskočio je iz vlaka i pješice stigao u Zagreb i s ugovorenom lozinkom odmah je uspostavio vezu s drugovima iz Centralnoga komiteta KP Hrvatske Vladom Popovićem i Ankom Berus. U Zagrebu je ostao pet dana. Upravo tada bila je prekinuta veza s Gorskim kotarom i Hrvatskim primorjem kamo su ga namjeravali poslati, pa je Vicko upućen u Slavoniju, snabdjeven radničkom knjižicom na ime Josip Kruljac, bravar. Te je isprave u to vrijeme ilegalno nabavljala partijska organizacija Zagreba za svoje aktiviste kako bi mogli bar donekle sigurno putovati po tadašnjoj NDH.

Tako je preko Okučana 10. studenog stigao na Psunj u sastav Psunjske partizanske čete i postao komandir jednog njenog voda. Do kraja 1941. već je bio komandir Psunjske partizanske čete, početkom 1942. komandant Psunjskog bataljona, a zatim i Psunjskog NOP odreda. Pod njegovim rukovodstvom odred je izvršio niz uspješnih akcija među kojima su najznačajnije napad i uništenje izvora nafte u Gojlu i ustaš-

kog uporišta Španovica. Kao i u cijeloj zemlji, ustanak se u Slavoniji sve više širio. Tako je u Slavoniji u listopadu 1942. formirana 12. slavonska brigada koja je pod njegovim rukovodstvom u studenom i prosincu iste godine uspješno napadala neprijateljska uporišta Podravsku Slatinu, Voćin, Orahovicu, Orljavac, Kamensko, Okučane, Pakrac i druga mjesta širom Slavonije, a kao rezultat toga formirale su se krajem 1942. još dvije slavonske brigade i slavonska divizija.

U razdoblju od veljače do svibnja 1943. Vicko je rukovodio III operativnom zonom NOV i PO Hrvatske koja je obuhvaćala područje Slavonije. Nakon formiranja slavonskog korpusa, 17. svibnja 1943. postavljen je za komandanta novoformirane 28. divizije u kojoj je ostao sve do kraja veljače 1944. Divizija je sudjelovala u raznim bitkama i izvojevala mnogo pobjeda u Slavoniji, Moslavini, Zagorju i Turopolju. Odlukom Vrhovnog komandanta 28. divizija je u ljetu 1943. premještena na područje II operativne zone u Moslavinu, Kalnik i Zagorje — kako bi se proširio narodnooslobodilački pokret i formirale nove jedinice u tom dijelu Hrvatske. Među najznačajnije akcije koje je 28. divizija izvela na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske u suradnji s tamošnjim jedinicama, pripadaju napadi na neprijateljske garnizone u Čazmi, Koprivnici, Ludbregu, Zlataru, Varaždinskim Toplicama i drugim mjestima. Potkraj 1943. divizija se prebacila na desnu obalu Save, u Turopolje. Tu je izvršila napad na aerodrom Kurilovac i surađivala s Turopoljskim partizanskim odredom u uništenju zrakoplovnog ubojnog skladišta u selu Sopnici.

Poslije ponovnog povratka u Slavoniju u siječnju 1944. 28. divizija je u istočnom dijelu Požeške kotline napala ustaška uporišta Čaglin, Poreč i Kulu i uništila jednu kompletnu ustašku bojnu koja je došla iz Bosne da se tu popuni i reorganizira. Borba za Čaglin je ujedno i posljednja borba koju je 28. udarna divizija pod rukovodstvom Vicka Antića vodila u Slavoniji, Moslavini, Zagorju, Turopolju i drugim krajevima. Potkraj veljače 1944, po potrebi službe i naređenju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, Vicko je premješten na mjesto komandanta 13. primorsko-goranske divizije koja je pod njegovim šestomjesečnim rukovodstvom izvojevala značajne pobjede na Drežnici, Vrhu, Kapeli, Bosiljevu i na drugim mjestima i uspješno odbijala napade 35. ustaške bojne iz Ogulina na oslobođeni teritorij Gorskog kotara.

Vicko se ubrzo morao rastati i s borcima ove divizije jer su ga pred završnim borbama za oslobođenje zemlje čekali novi, još složeniji zadaci.

U kolovozu 1944. upućen je da formira 1. hrvatsku diviziju KNOJ-a. Ta jedinica obuhvaćala je sedam brigada koje su pokrivale čitav teritorij Hrvatske, uključujući i granični pojas. Glavni zadaci divizije bili su: borba protiv petokolonaša i čišćenje teritorija od ostataka neprijateljskih grupa, javna sigurnost, čuvanje granice, praćenje i čuvanje zarobljenika i dr. I ovaj zadatak je dobro izvršen, kao i bezbroj drugih u toku narodnooslobodilačkog rata, u prvim borbenim redovima. 1953. proglašen je za narodnog heroja.

JURA BROZIČEVIĆ rođen je 1912. u Bribiru u radničkoj obitelji. Odgojen je bez roditelja jer mu je majka umrla još 1914, a otac, po tradiciji Primoraca, otišao je u SAD 1913. i nije se vratio do 1926. Tako je troje sitne djece ostalo na brizi bake po ocu. Najteže je bilo u godinama gladi, za vrijeme prvog svjetskog rata. Zato je on već poslije završene osnovne škole morao još kao dijete raditi teške fizičke poslove u šumi, na građevinama itd. po Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. Osnovne pojmove o naprednom radničkom pokretu Jura je dobio od svoga oca kada se vratio iz Amerike, a i sam je uviđao tu potrebu s drugim radnicima s kojima se susretao na poslu, shvativši da svi oni pripadaju radničkoj klasi. Njegova aktivnost najviše se odvijala oko Narodne čitaonice u Bribiru. Kao napredni aktivist i simpatizer Partije sudjelovao je u svim zadacima koje je postavljalo rukovodstvo tadašnjeg partijskog komiteta, na osnivanju radničkih čitaonica po vinodolskim selima, URSS-ovih sindikalnih organizacija, na raskrinkavanju klerikalaca i klerikalnog društva »Križarsko bratstvo«, širenju napredne štampe itd.

Budući da nekog stalnog zaposlenja i boljeg života nije mogao naći u svojoj zemlji, Jura se odlučio da s jednom grupom svojih Primoraca, među kojima je bio i pok. Fabijan Antonić, ode na rad u Francusku kao drvosječa u Ardenskim šumama. Ropski rad od zvijezde do zvijezde, zarada nikakva, spavanje u štali, teško se to moglo izdržati. Srećom, to nije dugo potrajalo — od rujna do listopada 1937. kada je tamo stigla grupa drugova iz Crikvenice i Selaca kojoj se Jura odmah dobrovoljno priključio i s njima otputovao u Pariz i dalje preko Pirineja u Španjolsku.

Poslije dolaska u Španjolsku i kraće vojne obuke u nastavnom centru Kaza Ibanjez bio je u 52. artiljerijskom divizionu, Balkanskoj bateriji »Stjepan Radić« koja je u prvo vrijeme bila naoružana topovima 76 mm, a poslije topovima 100 mm, najprije kao borac, a kasnije kao politički delegat. Baterija je na teruelskom, levantskom i aragonskom frontu uspješno pomagala 86. španjolsku brigadu, tukla neprijateljske položaje i prometnice, sprečavajući napredovanje pobunjenika prema Sredozemnom moru i Valenciji. Na tim položajima ostao je sve do povlačenja interbrigadista.

Poslije prelaska španjolsko-francuske granice Jura Brozičević je bio u koncentracionim logorima San Siprijen, Girs i Vernet. Za sve vrijeme neumorno se spremao na vojno-političkim kursovima. U travnju 1940. zajedno s Emilom Antićem pokušao je bježati iz logora Girs, ne bi li se nekako oslobodili logorskih okova i došli u Jugoslaviju. Usput su se bili čak i privremeno zaposlili u Dunkerku da bi zaradili nešto za život i putne troškove, ali su bili brzo otkriveni i poslije 20 dana provedenih u zatvoru vraćeni su u logor Girs. U svibnju 1940. Jura je s većom grupom prebačen u drugi, još gori logor Vernet gdje je ostao do lipnja 1941. kada se po direktivi Komunističke partije javio na rad u Njemačku s planom da se otud dalje prebaci u Jugoslaviju. U Parizu su obavljeni svi policijski i ljekarski pregledi, a onda su transportirani dalje u Njemačku. Tamo je ostao nekoliko mjeseci

na radu u rudniku uglja kraj Lajpciga ,odakle s još nekoliko drugova, poslije dobivene veze i direktive, putuje do Zagreba. Prilikom putovanja kroz Njemačku i Austriju i ilegalnog prebacivanja preko granice u jednom selu kraj Maribora bili su uhapšeni od austrijskih kulturbundovaca. To je u stvari bila seoska policija, naoružana lovačkim puškama, koja zapravo nije ni znala tko su oni, nego su im povjerovali da traže posla pa su bili drugi dan pušteni, ali su ih prethodno istukli.

Iduća veza za prijelaz u NDH bila je u Dobovi kraj Brežica i ona ih je dalje prevezla preko rijeke Sutle, tako da su onda noću produžili put pješice i konačno došli u Zagreb polovinom kolovoza 1941.

Poslije izvjesnog boravka u Zagrebu pod vrlo teškim uvjetima, dok su mu se pripremali lažni dokumenti na ime Ivana Baričevića rodom iz Makarske, po direktivi KP išao je dalje do Sarajeva. Veza u Tvrtkovoj ulici u Sarajevu, na koju je iz Zagreba upućen, malo ga je u prvo vrijeme iznenadila jer se ujutro, kad je pokucao na vratima, pojavio vojnik u njemačkoj uniformi. To je zapravo bila kamuflaža. Kada je popodne ponovo odlučio da ode na istu adresu, vrata mu je otvorila jedna drugarica, i pošto su izmijenili ugovorenu lozinku, uvela ga je u stan. Idućeg dana uvečer s još nekoliko drugova, došao je preko veze u partizane na Romaniji. Znači, puna četiri mjeseca trajao je ovaj put od logora Vernet u Francuskoj do Romanije. Na Romaniji je sudjelovao neko vrijeme na organiziranju ustanka, a krajem 1941. poslan je u sjevernu Hercegovinu kod Konjica gdje je bio partizan i politički radnik u Mostarskom bataljonu. U lipnju 1942. Vrhovni štab ga je uputio na teren Gorskog kotara i Hrvatskog primorja gdje je najprije bio član Kotarskoga komiteta Delnice, a krajem iste godine član Kotarskoga komiteta Novi Vinodolski i 1943. postaje sekretar toga komiteta i član Okružnoga komiteta za Hrvatsko primorje, sve do oslobođenja zemlje.

SREĆKO BROZOVIĆ-FILIP jedini je među španjolskim dobrovoljcima iz Vinodola koji je poginuo u Španjolskoj. Rođen je 1905. u selu Sv. Mikula — Bribir. Već po tradiciji toga kraja otac ga je, poslije završene osnovne škole, poveo sa sobom u pečalbu, jer škrta primorska zemlja i sama očeva zarada nije mogla ishraniti šestočlanu obitelj. Tako je već u svojoj ranoj mladosti izučio zidarski zanat na raznim gradilištima po Hrvatskoj. Kratko vrijeme bio je na radu u Francuskoj, ali se zbog bolesti morao vratiti kući.

Iste 1928. godine kada se i oženio, otišao je preko Atlantika u Kanadu da, kao i mnogi Primorci, tamo nađe neki stalan i sigurniji kruh. No i tamo je ubrzo osjetio svu gorčinu kapitalističke eksploatacije. U godinama najteže ekonomske krize, najveće nezaposlenosti i gladovanja na američkom kontinentu, lutao je Kanadom, više na ulici nego na poslu. Kratko vrijeme radio je kao rudar u rudnicima zlata u Šumekeru. Tamo se počeo uključivati u napredni radnički pokret oko »Radničkog prosvjetnog kluba« što ga je organizirao poznati radnički tribun Tomo Čačić koji je također bio u Španjolskoj. Srećko je primljen u KP Kanade 1935.

Kada je KP Kanade donijela odluku početkom 1937. da se organizira slanje dobrovoljaca u Španjolsku, Srećko je bio među prvima koji su se dobrovoljno javili. Među njima je bilo drugova raznih nacionalnosti — Poljaka, Francuza, Ukrajinaca i dr. Da se ne bi posumnjalo kamo putuju, Jugoslaveni su kupili kartu do Zagreba, kao da se vraćaju u zemlju preko Pariza. Centar za prikupljanje dobrovoljaca bio je u Torontu. Odatle su dalje išli preko raznih američkih luka brodovima do Avra u Francuskoj i dalje vlakom do Pariza i Perpinjana, prelazili preko Pirineja pa se Srećko već 18. svibnja 1937. našao u prvom španjolskom pograničnom mjestu Figueras.

Kad se vršio raspored dobrovoljaca u centru internacaonalnih brigada u Albaceti, Srećko je bio neko vrijeme raspoređen u odjel sanitetskog centra interbrigada u Albaceti kao bolničar, s obzirom na to da je taj posao naučio i obavljao za vrijeme kadrovskog roka u Zagrebu 1925. Kasnije, kada su fašističke snage u svojoj proljetnoj ofanzivi 1938. na aragonskom frontu nadirale u pravcu Sredozemnog mora, prema gradu Kasteljon de la Plana, Srećko Brozović je poginuo u ožujku kao bolničar, vršeći predano svoju dužnost u španjolskim jedinicama koje su zatvarale brešu neprijateljskog prodora prema Valenciji.

NIKOLA CAR-CRNI rodio se 1910. u Crikvenici. Poslije osnovne škole izučio je obućarski zanat kod Josipa Cara u Crikvenici, gdje je neko vrijeme i radio. Kada je ostao bez posla, bavio se ribolovom, ali ni ribarenje nije bilo neko stalno zaposlenje, pa je prešao u građevinske radnike i radio na gradnji ceste i mosta preko r. Dubračine u Crikvenici. Još u ranoj mladosti počeo se interesirati za napredni radnički pokret i do odlaska u Španjolsku pripadao je grupi naprednih omladinaca na koje se pouzdano oslanjala KP Jugoslavije u borbi za prava radnog naroda. Kao član Narodne čitaonice redovno je čitao naprednu literaturu i s interesom pratio sve događaje koji su se tada zbivali u svijetu. Posebno se ne samo interesirao za događaje u Španjolskoj nego se aktivno pripremao kako bi i on uzeo udjela i pomogao španjolskom narodu. Duge i mučne bile su te pripreme, dok mu se najzad nije ukazala mogućnost da zajedno s još osmoricom drugova iz Vinodola, pod vidom zapošljavanja kao šumski drvosječa, dođe u Francusku i krene dalje već uhodanim stazama do republikanske Španjolske. 1937. primljen je u članstvo Komunističke partije Jugoslavije.

U vojnom centru internacionalnih brigada u Albaceti Nikolu su rasporedili u jugoslavensku protivtenkovsku bateriju koja je u sastavu 129. interbrigade djelovala u Estramaduri, na aragonskom i levantskom frontu, pomažući napore 129. brigade da se zaustavi prodor fašističkih snaga prema Sredozemlju i kasnije prema Valenciji. Poslije presijecanja Republikanske Španjolske na dva dijela, u opkoljenoj zoni, PT baterija se sa 129. brigadom borila na sektoru Monegro i Manzanares sve dok se republikanski dobrovoljci nisu povukli s fronta. U proljetnoj neprijateljskoj ofanzivi na aragonskom frontu bio je u rovu ranjen u

glavu od eksplozije granate i liječio se u bolnici Mataro, zajedno s I. Paljagom i Edom Jardasom, ali se otud brzo vratio u stroj.

Kada je uslijed naglog nadiranja fašističkih snaga zaprijetila opasnost od brzog pada Barcelone, a kasnije i cijele Katalonije, španjolski dobrovoljci su se na poziv republikanske vlade u drugoj polovici siječnja 1939. ponovo odazvali i stupili u borbu da bi se usporilo naglo nadiranje neprijatelja prema španjolsko-francuskoj granici i time omogućila evakuacija civilnog stanovništva i teških ranjenika. Nikola je zajedno s ostalim borcima interbrigadistima opet u stroju s puškom u ruci sve do 10. listopada kada je prešao preko granice u Francusku.

Dalji put vodio ga je u koncentracione logore Francuske Arželes sir Mer, Girs i Vernet. U njima je punih 28 mjeseci osjetio svu gorčinu i torturu konclogora, ali ga ni one nisu mogle slomiti. Neumorno je radio na svom ideološko-političkom, kulturnom i vojnom obrazovanju, pripremajući se za nove okršaje. Živeći tako u logorima, drugovi iz Vinodola bi se često skupili između baraka na uobičajenu domaću ćakulu, a Nikola nije nikad izostao.

Odmah poslije kapitulacije Jugoslavije iz logora Vernet ustaljenim vezama preko Pariza javio se na rad u Njemačku gdje je neko vrijeme radio u jednom rudniku kraj Lajpciga, da bi se već u drugoj polovini srpnja, zajedno s V. Lončarićem i još nekoliko drugova, ilegalno prebacio preko Graca do Zagreba i stavio na raspolaganje KP Jugoslavije. Iz Zagreba Partija ga je uputila na teren Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, da svojim iskustvom stečenim u Španjolskoj, pomogne organizirati narodni ustanak na tom području. Već od rane jeseni pa sve do kraja godine Nikola je rukovodio akcijama koje su izvodili partizani na jednom dijelu teritorija Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, a u siječnju 1942. postavljen je za komandanta 2. bataljona »Matija Gubec« i zatim za komandanta 5. bataljona »Vladimir Gortan« 1. primorsko-goranskog NOP odreda. Uslijed naglog razvoja ustanka u ovim krajevima Nikola je u travnju iste godine postavljen za komandanta II primorsko-goranskog NOP odreda. II odred je pod njegovim rukovodstvom izvršio mnoge oružane akcije protiv Talijana ,napadao vojne kolone i transporte neprijatelja, rušio i onesposobljavao željeznički i cestovni promet itd.

Hrabar, tih i miran, često je bio u prvim redovima svojih boraca, dajući primjer neustrašivosti. Oni su ga zato neobično i voljeli. U jednoj takvoj akciji u jurišu na talijansku kolonu između Kamenjaka i Grobnika, 5. lipnja 1942. bio je smrtno ranjen.

Nikola Car je najljepše godine svoje mladosti proveo u borbi za bolju i svjetljiju budućnost svoga naroda. Za pokazanu hrabrost i neustrašivost u toku narodnooslobodilačke borbe proglašen je 5. lipnja 1951. za narodnog heroja.

MILAN KALAFATIĆ — NIKOLA NIKOLAJEVIĆ rođen je 1907. u Bribiru. Otac mu je emigrirao u SAD, a kada je završno osnovnu školu, umrla mu je majka, pa je još kao dječak morao ići na izučavanje sto-

larskog zanata u Hrvatsko zagorje. U radnički pokret uključio se još u ranoj mladosti pa je zbog progona policije morao emigrirati u Francusku. Tamo je radio u raznim poduzećima, ali ne u svojoj struci, već kao običan fizički radnik na različitim poslovima. I u Francuskoj on je nastavio svoju aktivnost u radničkom pokretu, pa ga je 1931. rukovodstvo KPJ odatle poslalo u Jugoslaviju da izvršava partijske zadatke. Zato je neko vrijeme morao u svojoj zemlji živjeti ilegalno. U toku 1932. dolazio je ilegalno i u Bribir, ali je ponovo morao bježati iz Jugoslavije, preko Italije. U Tržiću ga je talijanska policija uhapsila i tu je bio nekoliko dana u zatvoru, a onda mjesec dana u Rijeci, pa je zbog svoje političke djelatnosti protjeran iz Italije preko Trsta i Udina u Austriju. Tako je, na kraju, stigao i u SSSR.

U Moskvi je od 1932. do 1936. studirao na Komunističkom univerzitetu (KUMZ). Po direktivi CK KP Jugoslavije otišao je 1936. u Španjolsku gdje je od studenog te godine do proljeća 1937. bio u 13. internacionalnoj brigadi, u bataljonu »Čapajev«[9] na teruelskom frontu kao politički komesar čete u činu poručnika, a kasnije, do veljače 1938. u raznim španjolskim jedinicama na frontu Teruel, Malaga, Kordoba, Brunete i Lerida gdje je bio ranjen u glavu. Od posljedica ranjavanja slabije je čuo na desno uho. Po ozdravljenju pa do kraja povlačenja interbrigadista radio je kod ruskih savjetnika u štabu generala Mijahe kao tumač.

Poslije završetka rata u Španjolskoj zajedno s ostalim španjolskim dobrovoljcima odveden je u francuske logore. Milan Kalafatić je najprije bio u logoru Arželes sir Mer, a zatim je odveden u tvrđavu Koljur i vraćen u logor Arželes, a otuda u logore Girs i Vernet. U svibnju 1942. odveden je u zatvor Kastre kod Tuluza zajedno s još šestoricom Jugoslavena koji su bili ostali u logoru Vernet, jer se nisu mogli vratiti u Jugoslaviju gdje su prije bili kompromitirani, a mnogi su osuđivani kao poznati komunisti. Polovicom 1943. Milanu i još nekolicini drugova uspjelo je da uz pomoć KP Francuske pobjegnu iz zatvora i oni su se priključili francuskom pokretu unutrašnjeg otpora. Tamo se borio u činu majora. Kada su savezničke jedinice oslobodile južni dio Francuske, Milan Kalafatić se u studenom 1944. vratio u Jugoslaviju gdje je odmah uključen na rad u Odjelu za narodnu zaštitu (OZNA) i na toj je dužnosti ostao do kraja rata.

IVAN KATNIĆ rodio se 1889. u Crikvenici. Poslije završene osnovne škole nije, tako reći, nigdje radio. S vremena na vrijeme odlazio je svom ocu Luki koji je radio na tuneri u Grabrovi[10] i tamo ribarima pomagao kao »mali«.[11] Kada je već odrastao, 1910. otišao je u »bijeli svijet«, kao i mnogi Primorci. Zaustavio se u Argentini u gradu Buenos

[9] Čapajev (Vasilij Ivanovič), 1887—1919, ratnik, rukovodilac i organizator partizanskih odreda i sovjetski heroj građanskog rata.

[10] Grabarova je današnja Uvaka Scott kod Kraljevice.

[11] »Mali« je naziv pomoćnika za neke lakše poslove.

Airesu i tamo je radio mnogo godina. Otud je 1936. došao u San Pedro u kaliforniji i do odlaska u Španjolsku radio je na ribarskim brodovima zajedno sa svojim bratom Josom i Nikolom Lovrićem iz Sopaljske — Smokovac.

U republikansku Španjolsku otišao je u svibnju 1937. i sve vrijeme bio je borac u španjolskim jedinicama, do završetka rata. Dalji put Ivana Katnića vodio je opet u SAD. U listopadu 1938. američki konzul u Barceloni izdao mu je dozvolu za povratak u Ameriku, ali su ga američke vlasti internirale u Elis Island kraj Njujorka. Tu je bio logor u koji su otpremani svi oni koji ili nisu imali američko državljanstvo ili su nekim nenormalnim putem došli u SAD. Američki odbor naših iseljenika za obranu stranorođenih, potpomognut hrvatskim prijateljima Lincolm-brigade, apelirao je putem iseljeničkog lista »Slobodna misao« od 27. prosinca 1938. na sve iskrene demokrate i antifašiste da »putem svojih pisama od ministarstva rata u Vašingtonu traže da se Ivanu Katniću dopusti ulazak u Ameriku. U protivnom stoji pred deportacijom u Jugoslaviju gdje bi ga protunarodna vlada g. Stojadinovića bacila u zatvor i nemilosrdno tukla samo zato što je imao odvažnosti da se s puškom u ruci bori protiv međunarodne reakcije«. Ali nikakvi apeli nisu pomagali. Ivan Katnić je iz toga logora pobjegao u ožujku 1939. i bez dokumenata došao ponovo u San Pedro u Kaliforniji. Njegovi zemljaci s kojima je i prije radio, sakrivali su ga jedno vrijeme od vlasti i prikupljali između sebe za njega pomoć kako bi mogao živjeti. Međutim, oni to nisu mogli činiti trajno i nagovarali su ga da se vrati na otok Elis gdje će najbolje riješiti pitanje dozvole boravka u SAD. On je to i učinio, ali nakon toga mu se izgubio svaki trag. Da li je uopće stigao na otok Elis i da li se nekome javljao, ostalo je do danas nerasvijetljeno. Godine 1943. došla je obavijest općini Crikvenica da je Ivan Katnić poginuo negdje na Filipinima.[12]

SUPPER PARTY
Given by
Pelagich club
In Honor of JOHN KATNICH who recently returned
from Loyalist Spain
Sunday, March 5, 1939, 6 p. m.
at Jugoslav Club Hause
17 th and Palos Verdes, San Pedro

Admission 75 c

Ovako je izgledala originalna pozivnica u Pelagić-klubu za drugarsko veče koje je priređeno u San Pedru u čast povratka Ivana Katnića iz Španjolske; prihod je bio namijenjen za njegovu pomoć.[13]

[12] Po kazivanju njegovog kuma Car Jove-Čikulina koji je tada radio u općini.

[13] Original kod Nikole Lovrića-Smokovca iz Sopaljske.

FRANJO KOŠČIĆ rođen je 1902. u Driveniku. Bio je zidarski radnik pa je tako završio i zidarsku školu 1932. u Beogradu. Poslije odsluženja kadrovskog roka 1923—1925, kao i mnogi naši Primorci, otišao je u Kanadu ne bi li možda tamo našao stalnije zaposlenje, veću zaradu i bolji život. U Kanadi je radio u mnogim tvornicama i rudnicima. Više puta je otpuštan s posla zbog aktivnog revolucionarnog rada. Još u ranoj mladosti od 1919. simpatizirao je s naprednim radničkim pokretom i bio član masovnih radničkih sindikata dok nisu 1922. zabranjeni po zakonu o zaštiti države. Zato ni dolaskom u Kanadu nije prestao raditi u radničkom pokretu. Bio je povjerenik u sindikatu i član Hrvatskog prosvjetnog saveza u Kanadi.

Za odlazak u Španjolsku javio se dobrovoljno zajedno sa svojim zemljakom Franjom Šimićem, u svibnju 1937. Da bi otklonio sumnju kanadskih vlasti, tražio je vizu za povratak u Jugoslaviju i kupio kartu do Zagreba, a od francuskog konzulata u Montrealu dobio je dozvolu za pet dana boravka u Parizu ,navodno da posjeti Svjetsku izložbu koja se tada održavala. Iz Pariza mu nije bilo teško da raznim kanalima prijeđe preko Pirineja u Španjolsku.

U Španjolskoj se borio u slavenskom divizionu teške artiljerije — u balkanskoj bateriji »Kolarov«,[14] na frontu Eskorijala do 26. lipnja 1937, a zatim u protivavionskoj bateriji »Gotvald«[15] koja se kretala uz 129. interbrigadu, štiteći njene jedinice od neprijateljskih aviona, sve do povlačenja španjolskih dobrovoljaca. Od neprekidnih detonacija artiljerijskih granata jako mu je bio oštećen sluh na desnom uhu.

Poslije povlačenja španjolskih dobrovoljaca i njihova prelaska u Francusku bio je desetak dana u koncentracionom logoru Arželes sir Mer odakle je izašao uz pomoć Komiteta za povratak kanadskih dobrovoljaca, pa se preko Pariza i Londona vratio u Kanadu.

U toku drugog svjetskog rata radio je u rudniku Kvibek i u tvornici Fordovih motora u Vindzoru. Bio je veoma aktivan u pokretu, naročito na propagiranju i prikupljanju pomoći za našu borbu.

1948. vratio se Franjo Koščić u Jugoslaviju. Jedno vrijeme radio je u tvornici Torpedo u Rijeci. 1955. je penzioniran, a umro je 1968.

JOSIP LONČARIĆ rođen je 1901. u Selcima. Poslije osnovnog školovanja najprije je izučio zidarski zanat, kao i većina njegovih Vinodolaca. On se time nije zadovoljio, nego je završio gimnaziju u Varaždinu i građevinski fakultet, geodetski odsjek u Beogradu. U Sovjetskom Savezu usavršio je geodetsku struku i postao inžinjer. Vrlo se rano uključio u napredni radnički pokret svagdje gdje je radio na terenima po Srbiji; u Beogradu, Prištini, Kragujevcu, a poslije u Ulcinju na gradnji solane, gdje je bio i teško ranjen. Zatim se vratio u Srbiju i radio

[14] Kolarov, Vasil Petrov (1875—1950) jedan od rukovodilaca KP Bugarske. Poslije rata predsjednik Narodne skupštine Bugarske.
[15] Klement Gotwald, jedan od rukovodilaca KP Čehoslovačke.

u Pećskom i Bitoljskom kotaru da bi napokon, potkraj 1932, kada mu je zbog policijskih progona bilo nemoguće održati se u Jugoslaviji, napustio zemlju i kao politički emigrant ilegalac otišao u Beč i Berlin. Nakon dolaska Hitlera na vlast opet je morao tražiti mirnije utočište, ovoga puta u Sovjetskom Savezu. Tamo je od 1933. radio na Geokontori Mossovjeta i na raznim drugim gradilištima kao geodet, sve dok se nije 1936. dobrovoljno javio za odlazak u Španjolsku. Partijskim kanalima stigao je u listopadu 1936. u Španjolsku.

Najprije je bio u inženjerijskom bataljonu 12. internacionalne brigade, a zatim u 11. interbrigadi u bataljonu »Telman«[16] gdje je krajem studenog iste godine bio teško kontuziran u glavu na madridskom frontu kod Kaza del Kampo. Poslije dugog liječenja tražio je da ga vrate u stroj pa je upućen u indendaturu baze internacionalnih brigada u Albacete, gdje je bio zamjenik direktora u činu kapetana.

Iako je proglašen za stopostotnog ratnog invalida II grupe s trajnom invalidnošću, on je i dalje ostao u bazi sve do kraja 1938. kada je jednim sanitetskim transportom otpremljen u Pariz, a odande početkom 1939. vraćen u Sovjetski Savez.

Po povratku u Sovjetski Savez Josip Lončarić se ponovo zaposlio kao inženjer geodet na raznim objektima: na gradnji hidroelektrane na Volgi kod Kujbiševa, na rekonstrukciji kanala »Petar I« itd. Kada je izbio drugi svjetski rat, rukovodio je geodetskim radovima na gradnji vojnih aerodroma i na istraživanju nafte između Volge i Urala sve do 1944. kada je došao u Moskvu i radio u Izdavačkom poduzeću na stranim jezicima, gdje ga je zatekao i kraj drugog svjetskog rata.

Članstvo KP računa mu se od 1927. iako je on i prije bio aktivan u Pokretu.

VLADO LONČARIĆ je rođen 1909. u Selcima. Poslije osnovnog školovanja izučio je u Iloku u Srijemu za trgovačkog pomoćnika. U Hrvatskoj Kostajnici radio je kao trgovački pomoćnik sve do 1933. kada je došao u Zagreb. Još u Kostajnici odlučio se za radnički pokret, a po dolasku u Zagreb povezao se sa sindikatom i radio u njemu te sudjelovao u mnogim štrajkovima i drugim akcijama koje je organizirala Komunistička partija. Primljen je u Partiju u siječnju 1935. i radio je u centralnoj tehnici SKOJ-a za Hrvatsku na javkama, vezama i raznim drugim partijskim zadacima zajedno s Bebom Krajačić, drom Obrenom Novoselom i dr.

U studenom 1937. zatražio je i dobio pasoš da bi putovao na razgledanje velike svjetske izložbe u Parizu. Poslije nekoliko dana boravka u Parizu otputovao je dalje u Španjolsku preko Perpinjana i onda pješice preko Pirineja, kao i mnogi drugi dobrovoljci. Poslije kraće obuke u nastavnom centru Kazas Ibanjez bio je raspoređen u artilje-

[16] Ernest Thelmann, vođa KP Njemačke, zatvoren od hitlerovaca 1933. i ubijen u logoru Buchenwald 1944.

rijsku balkansku bateriju »Stjepan Radić« u sklopu 52. artiljerijskog divziona. Baterija je poduprla pješadijske jedinice kod Teruela, na frontu Levante, u Aragonu, sve do povlačenja dobrovoljaca.

Po završetku španjolskog rata Vlado Lončarić je među posljednjim interbrigadistima prešao španjolsko-francusku granicu i zajedno s ostalima okusio je sve tegobe koncentracionih logora Sen Siprijen, Girs i Vernet. Istovremeno je aktivno radio na ideološko-političkim, kulturnim i vojnim kursovima. Disciplinirano je usvajao i provodio sve direktive koje su se odnosile na organizaciju i poboljšanje logorskog života, na očuvanju jedinstva naše nacionalne grupe da se ne raspršii bez potrebe itd. I kada je njemačko-talijanski fašizam pregazio našu zemlju, po direktivi Partije i Vlado se javio za rad u Njemačkoj da bi se tim putem vratio u zemlju i pomogao svom narodu koji se pod vodstvom Komunističke partije digao na ustanak.

Zajedno s još nekoliko svojih drugova bio je upućen na rad u tvornicu sintetičkog benzina u Espenhajmu kod Lajpciga. Tu su se pripremali za bijeg, što im je i uspjelo pod dosta teškim uvjetima. Kada je grupa partijskom vezom iz zemlje dobila upute kako i kuda da bježe i javku na koju treba da se jave u Zagrebu, krenuli su vlakom do stare austrijsko-jugoslavenske granice koju su prešli pješice kod mjesta Erenhauzena. Iz Maribora su opet išli vlakom do Brežica. Da bi izbjegli njemačko-ustašku graničnu kontrolu, morali su kriomice prijeći rijeku Sutlu kod Dobove, a dalje su se onda pješice prebacivali noću do Zagreba.

I tako je Vlado u lipnju 1941. ponovo došao u Zagreb odakle je prije četiri godine krenuo u Španjolsku. Ali, to više nije bio onaj stari Zagreb. Sada je u njemu vladao strah i trepet od ustaške samovolje. Hapsilo se i ubijalo na svakom koraku. Unatoč svemu Partija ga je ostavila na ilegalnom radu u Zagrebu. Bio je član rajonskog komiteta i radio je na odašiljanju ljudi i materijala u partizane i obavljao druge zadatke koji su tada stajali pred Partijom u Zagrebu. Surađivao je s Vladom Popovićem, Grgom Jankesom, Ivanom Krajačićem i drugima sve do lipnja 1942. kada je u jednoj izdaji bio uhapšen i odveden u logor Jasenovac gdje je bio u grupi onih koji su bili na popisu za likvidaciju. Iz njegove barake u Jasenovcu svakodnevno su odvodili ljude na stratište. Ubrzo bi došao red i na njega. Međutim, nekoliko dana kasnije stigao je zahtjev partizanske komande Slavonije da i Vlado Lončarić ide na razmjenu. Naime, Psunjski partizanski odred zarobio je početkom kolovoza 1942. na cesti Okučani — Lipik — Pakrac dva ustaška funkcionara — Vutuca i Vagnera za koje je III operativna zona tražila u zamjenu izvjestan broj naših drugova koji su čamili po ustaškim zatvorima i logorima. Tako je i Vlado bio na popisu onih koji su traženi za razmjenu. Sama procedura razmjene izvršena je u kolovozu kod sela Benkovca, i Vlado se tako našao među slavonskim partizanima. Tom su prilikom za ova dva ustaška funkcionara dobivena 32-ica naših drugova, među kojima je bio i Mladen Iveković, Maja Jankes i drugi.

Poslije kraćeg oporavka Vlado je postao komandir prateće čete 12. slavonske brigade, zatim komandant 2. bataljona iste brigade, na kojoj je dužnosti bio teško ranjen 24. ožujka 1943. u lijevu nogu, prilikom jedne neprijateljske ofanzive na Slavoniju. Još za vrijeme liječenja u bolnici postavljen je za zamjenika političkoga komesara 17. udarne brigade, a kada je u svibnju 1943. formirana 28. divizija u koje je sastavu bila i 17. udarna brigada, bio istovremeno i sekretar divizijskog partijskog komiteta.

Na toj dužnosti Vlado je ostao sve do kraja rata. Neprekidno je bio s 28. udarnom divizijom koja je imala velikih uspjeha u borbi s neprijateljem, ne samo u Slavoniji nego i u Moslavini, Zagorju i Turopolju. Ona je u dva navrata prelazila u Zagorje da bi pomogla dalji razvoj narodnog ustanka u tim krajevima. Najveće uspjehe divizija je imala pri napadu na Ludbreg, Koprivnicu i u suradnji s moslavačkim jedinicama pri napadu na Čazmu. Za te i druge uspjehe divizija je dobila naziv »udarna« i pohvalu Vrhovnoga komandanta. 1944. diviziji je povjereno da se preko Bosne prebaci u Srbiju i pomogne pri oslobođenju Beograda. Poslije toga ona je imala još dosta žestokih okršaja, goneći neprijatelja preko rijeke Drine, Bijeljine, Tuzle, Doboja, Kostajnice, Siska, i njene su jedinice u sastavu II armije prve prodrle u Zagreb preko putničkog i željezničkog mosta s njegove južne strane. Velike zasluge za uspješne akcije i dugi put koji je divizija prešla od svoga formiranja do kraja rata svakako je imala i partijska organizacija divizije, kojoj je na čelu stajao Vlado Lončarić.

IVAN PALJAGA rodio se u Crikvenici 1911. Otac mu je poginuo u početku prvog svjetskog rata 1914, pa se majka s troje sitne djece vrlo teško probijala kroz život da bi ih mogla podići i staviti na noge. Ivan je odmah po završetku osnovne škole otišao preko »Hrvatskog radiše« na izučavanje bravarskog zanata u Zagreb kako bi stekao neku kvalifikaciju za samostalan život. S vremena na vrijeme radio je kod kovača Mata Cara u Crikvenici, ali to nije bilo stalno zaposlenje, nego tek toliko da bi se moglo živjeti.

Volio je mnogo čitati naprednu literaturu, naročito poslije povratka s naukovanja u Zagrebu gdje se odlučio za napredni radnički pokret. Bio je član URSS-ovih sindikata, Narodne čitaonice i drugih kulturnih i sportskih organizacija u Crikvenici i u njima se najviše odvijala njegova aktivnost. Zato ga je policija neprestano držala na oku.

U Španjolsku je otišao oduševljeno ispraćen od svojih drugova koji su stvarno znali kamo ide, 1. studenog 1937. s ostalim svojim drugovima iz Crikvenice i Selaca. S ugovorom francuskog poslodavca i garancijom da će se tamo zaposliti kao drvosječa, iako taj posao nije nikada radio, došao je u Ardenske šume kod Sedana. Važno je bilo doći do Francuske jer su naše vlasti zabranjivale odlazak u Španjolsku. Dalje je s ostalim drugovima došao u Pariz i već oko 15 studenog prešao francusko-španjolsku granicu preko Pirineja.

U Španjolskoj je bio raspoređen u jugoslavensku protutenkovsku bateriju zajedno s Nikolom Carem i Emilom Antićem. Sudjelovao je

u svim borbama ove baterije koja je podupirala 129. internacionalnu brigadu. Najteže je bilo u proljeću 1938. na aragonskom frontu kada su fašisti vršili prodor s ciljem da izbiju na Sredozemno more i tako presijeku republičku Španjolsku na dva dijela Ivan Paljaga je tada kod Morelje bio teško ranjen u nogu od neprijateljske granate kada je njegova baterija zaustavljala napredovanje fašističkih tenkova. Nekako u isto vrijeme bio ranjen i Nikola Car, pa su zajedno ležali u bolnici »Mataro«. Po kazivanju druga Eda Jardasa koji se s njima zajedno liječio u toj bolnici, oni su se zajedno, bez odobrenja liječnika, vratili u svoju jedinicu na front Levante, prije nego što su bili potpuno izliječeni.

Po završetku rata u Kataloniji Ivan Paljaga je zajedno s ostalim španjolskim dobrovoljcima odveden u francuske koncentracione logore Sen Siprijen, Girs i Arželes sir Mer. Za sve vrijeme dok se nalazio u tim logorima, trudio se da ne zaostaje za drugovima u ideološko-političkom i vojnom obrazovanju, ali ga je teška bolest u tome često ometala. Uslijed nenormalnih uvjeta života u koncentracionim logorima sve više je slabila otporna moć njegova organizma, fizički se iscrpljivao i njegovo i onako već narušeno zdravlje se pogoršavalo. Logorske vlasti nekoliko puta su ga slale u bolnicu Sen Luis u gradu Perpinjanu, ali ni to nije pomagalo. Tako je Ivan Paljaga podlegao teškom slučaju fibrodagaoznog TBC-a[17] 1941.

JOSIP POBOR rodio se 1911. u Selcima. Nije imao nikakvih materijalnih uvjeta da poslije završene osnovne škole nastavi školovanje. Obitelj je bila jako siromašna. Otac je kao zidar vrlo rano, još prije njegova rođenja, bio otišao u Argentinu tako da ga Joso nije ni poznavao. Otac u Mendozi nije uspio onako kako je planirao da troje djece podigne i izvede na put, a tamo je i umro 1940. Zato je Joso morao sam da se osposobljava za život. Najprije je radio kao zidarski pomoćnik na gradnji javnih putova i pruga širom cijele Jugoslavije, sve dok taj zanat nije potpuno ispekao. Da bi se u toj struci dalje usavršavao, on je 1936. završio poslovodno-građevinsku školu u Crikvenici.

Bio je član Pučke knjižnice i čitaonice i drugih kulturnih i sportskih društava u kojima se angažirao na širenju naprednih misli. S ostalim aktivistima koje je Komunistička partija odgojala u Selcima, redovno je čitao naprednu literaturu i živo se interesirao za sve što se tada u svijetu događalo. Bio je u grupi onih mladih ljudi koji su se dogovarali i spremali da uzmu aktivnog udjela na strani Španjolske Republike. I čim se ukazala takva prilika, bez dvoumljenja je pošao s njima 1. studenog 1937. Došao je u Francusku tobože kao šumski radnik-drvosječa u Ardenske šume, a poslije nekoliko dana bio je u Parizu, da bi već oko 15. studenog bio u redovima španjolskih dobrovoljaca i vojnik Španjolske Republike.

---

[17] O njegovoj bolesti je partijski komitet Jugoslavenske grupe Španjolskih dobrovoljaca logora Vernet izvijestio CK KPJ u rujnu 1940. Knjiga »Španija«, tom 4, str. 273.

Po dolasku u Španjolsku i nakon kraće obuke u nastavnom centru Kazas Ibanjez upućen je u 129. interbrigadu, u bataljon »Đ. Đaković«, gdje je bio najprije borac, a zatim pomoćnik puškomitraljesca i puškomitraljezac. Na aragonskom frontu, sjeveroistočno od Teruela, u proljeću 1938. kada su se bataljoni 129. interbrigade odupirali nadiranju nadmoćnijih fašističkih snaga na pravcu glavnog udara kod Monroja, Morelje i St. Mateje, bio je neprestano u prvim redovima svoje 3. čete. I kasnije, u centralnoj zoni, na sektoru Viljafranka des Sid, Monegro, Penjamarko i Manzanares, Joso nikada nije bio izvan stroja niti je svoj mitraljez puštao iz ruku, iako je bilo vrlo teških momenata, sve do odluke republikanske vlade o povlačenju interbrigadista s fronta. U Komunističku partiju primljen je 1938.

U posljednjoj grupi španjolskih dobrovoljaca, prilikom povlačenja, prešao je španjolsko-francusku granicu 10. veljače 1939. i bio je u logorima Sen Siprijen, Girs i Arželes sir Mer. Ni u čemu nije zaostajao za ostalim drugovima u ideološko-političkom usavršavanju. U veljači 1941. s Dragom Zoričićem i Antom Šiškom iz Livna pokušao je pobjeći iz logora Arželes s namjerom da se ilegalno prebaci u Jugoslaviju, kako je to bila direktiva logorskoga Komiteta KP, ali je već u prvom gradu Perpinjanu bio uhvaćen na željezničkom kolodvoru i vraćen u logor. Pošto mu tim putem nije uspjelo pobjeći, on je nešto kasnije izravno iz logora preko njemačke komisije koja je prikupljala radnu snagu, otišao na rad u Njemačku, jer je to tada bio jedini put da se dođe u domovinu.

Iz Njemačke se 1941. prebacio do Zagreba kao i ostali naši »španjolci«. Zajedno s Antom Šiškom iz Zagreba su po zadatku otišli u Split na vezu da bi se otud uputili u partizanski odred. Nedostaju podaci koliko su se tamo zadržali i gdje. Zna se da su njih dvojica bili nekoliko dana u Selcima prije nego su se vratili u Njemačku na rad krajem 1941. Po kazivanju Ante Šiška, koji se poslije rata vratio i sada živi u Beočinu kraj Novog Sada, njih dvojica su stalno radili u tvornici za impregnaciju i stanovali u istočnom dijelu Berlina u radničkom logoru Britz. Prilikom jednog bombardiranja Berlina 1943. od strane savezničke avijacije, Joso je bio ranjen u lijevu ruku ispod lakta. Poslije liječničke intervencije ruka mu je bila stavljena u gips, ali pošto nije dobio injekciju antitetanusa stanje se sve više pogoršavalo, poslije čega je nastupilo trovanje i smrt mjesec dana nakon bombardiranja.

IVAN ROPAC — PETAR DOMJANIĆ rođen je 1912. u mjestu Ropci — Tribalj. Studirao je arhitekturu, a član Komunističke partije bio je od 1937. Kao praški student neprekidno je aktivno radio u svim naprednim studentskim društvima i kao takav s prvom grupom studenata iz Praga otišao je u Španjolsku putem ustaljene veze. Grupa je taj put iskoristila kao da ide u Pariz za božićne i novogodišnje praznike, kako ne bi bio odmah primijećen njihov odlazak u Španjolsku.

Kao borac 15. internacionalne brigade, u bataljonu »Dimitrov« do svibnja 1937, sudjelovao je u borbama na Harami, a onda je upućen na dvomjesečni oficirski kurs interbrigadista u Puzo Rubio, poslije čega

je bio tumač u sovjetskoj vojnoj misiji pri istočnoj armiji, u činu kapetana. Na toj dužnosti ostao je do povlačenja interbrigadista.

Po povratku iz Španjolske odveden je u logor Arželes sir Mer. Zdravlje mu je bilo već dosta narušeno zbog neprestanih bombardiranja na aragonskom frontu. Bio je kasnije u Girsu i opet 1940. vraćen u Arželes. Kao i mnogi drugi dobrovoljci, po direktivi Partije pobjegao je krajem travnja iz logora s namjerom da se preko Marselja i Liona prebaci preko demarkacione linije i dođe do Pariza, a poslije preko Njemačke dalje u Jugoslaviju. A Akenu (Elbe) zatekao ga je napad Njemačke na Jugoslaviju, no uslijed slaba zdravlja nije se usuđivao da ilegalno ide u nepoznato, tj. u Jugoslaviju. Dočekao je pravo na godišnji odmor u prosincu 1941, kada je otputovao kući u Tribalj, s namjerom da se otuda prebaci u partizane. Jedno vrijeme krio se u rodnom kraju, čekajući na vezu za odlazak u partizane, ali još donekle nejasna situacija i opasnost da bude uhapšen, ponukala ga je da se vrati u Njemačku. Kada je saznao da se u cijeloj našoj zemlji rasplamsao ustanak, Ivan Ropac je smatrao da je i njegovo mjesto tamo, pa se krajem svibnja 1942. vratio u Zagreb. Kada u Zagrebu nije uspio uspostaviti vezu i kontakt s Partijom, nakon nekoliko dana otišao je u Primorje, ali je još u vlaku bio uhapšen od UNSE (ustaška nadzorna služba) i odveden u zatvor na Trg N i Savsku cestu. Poslije dvomjesečne istrage i zlostavljanja bez ikakve presude otpremljen je na prisilan boravak u ustaški logor Jasenovac, zatim u zatvor Staru Gradišku i Lepoglavu gdje je ostao do 20. prosinca 1944. U jednoj razmjeni ratnih zarobljenika zamijenjen je 15 siječnja 1945. i preko Pisarovine konačno došao na oslobođeni teritorij u Topusko. Slab i oronula zdravlja, fizički i psihički iscrpljen u ustaškim logorima, nije više bio sposoban za operativne jedinice. Zato je bio dodijeljen na rad u Tehnički odjel Komande pozadine Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske gdje je dočekao i kraj rata.

IVAN SKOMERŽA-BELA rođen je u Crikvenici 1906. Završio je osnovnu i građansku školu u Crikvenici, a dvogodišnju trgovačku akademiju u Zagrebu. Dugo vremena bio je nezaposlen i tek oko 1932. do 1936. radio je u Liječničkom povjereništvu[18] u Crikvenici. Godine kada nije bio zaposlen, iskoristio je za učenje stranih jezika. Prilično je vladao njemačkim, francuskim i mađarskim jezikom. Radi usavršavanja jezika odlazio je nekoliko puta u Beč, Berlin, Budimpeštu i Francusku. Svoje posljednje putovanje u Pariz radi usavršavanja francuskog jezika iskoristio je za odlazak u Španjolsku. Granicu preko Pirineja prešao je u studenom 1937. i bio je u 129. internacionalnoj brigadi u bataljonu »Đ. Đaković«. Neprekidno je bio u 3. četi s Josipom Poborom iz Selaca na aragonskom i levantskom frontu gdje su se u proljeću i ljetu 1938. odvijale najteže borbe s daleko nadmoćnijim neprijateljem čiji je napad bio usmjeren u pravcu Sredozemnog mora radi presijecanja re-

[18] To je danas Turističko društvo.

publikanske Španjolske na dva dijela. I poslije toga Bela je ostao u centralnoj zoni gdje se 129. internacionalna brigada borila sjeverozapadno od Valencije na sektoru Viljafranka del Sid, Manegro, Penjamarko i Manzanares, sve dok se interbrigadisti nisu povukli s fronta. U KP je primljen 1938.

Početkom veljače 1939. bio je s ostalim španjolskim dobrovoljcima interniran u francuske koncentracione logore Sen Siprijen, Girs i Vernet. Punih 27 mjeseci proveo je u tim logorima. Istina, volio je poneki put da malo gunđa — zašto nas tu toliko drže — ali se to više odnosilo na jugoslavensku vladu koja nije dopuštala povratak dobrovoljaca. Vrijeme u logorima iskoristio je za učenje. Pohađao je razne vojne i političke kursove, a i sam je nekim grupama predavao njemački jezik. Bavio se i fiskulturom u slobodnom vremenu.

U proljeću 1941. kada je potpisano primirje s Francuskom, njemački funkcionari dolazili su u logor Vernet da skupljaju radnu snagu za njemačku privredu. Partijski komitet jugoslavenske grupe španjolskih dobrovoljaca dao je direktivu da se i jugoslavenski dobrovoljci javljaju na rad u Njemačku, a otuda da bježe kako tko zna i umije, s obzirom na to da je Jugoslavija već bila okupirana, jer je to tada bio jedini put da se dođe u domovinu. Tako se i Bela javio na rad u Njemačku. Radio je negdje u blizini Lajpciga i tamo se oženio. Početkom 1942. došao je na dopust u Crikvenicu. Drug Drago Stipanić prenio mu je tada direktivu partijskog rukovodstva da ide u »šumu«, ali je on to rekao da ne može jer ga navodno prati policija, i vratio se u Njemačku.[19] Umro je 6. listopada 1944. u gradu Dessau od raka na jetri.[20]

ANTON ŠIMIĆ rođen je 1900. godine u Cerovićima, Drivenik. Bio je zidarski radnik. 1926. godine otišao je u potragu za poslom u Kanadu i tamo je aktivno radio u naprednom radničkom pokretu. U KP Kanade primljen je 1934. Početkom 1937. KP Kanade organizirala je odlazak dobrovoljaca u Španjolsku, a među njima su bili i naši dobrovoljci Anton Šimić, Franjo Koščić i Srećko Brozović. Tako je Šimić otputovao početkom svibnja 1937. s jugoslavenskim pasošem, američkom vizom i plaćenom kartom do Zagreba, preko Toronta i Njujorka, prebacio se brodom do francuske luke Avra, a zatim vlakom do Pariza. Njegova grupa krenula je iz Pariza u Marselj odakle su se krajem svibnja jednim španjolskim brodom imali probiti do Barcelone. To je značilo da se trebalo neprimjetno od francuskih vlasti pojedinačno ukrcati i sakriveni čekati dok brod isplovi na otvoreno more. Sve je bilo u redu. Brod je isplovio navečer u smjeru Barcelone. Kada su drugi dan došli u španjolske teritorijalne vode i poslije podne bili već nadomak Barcelone u koju je trebalo da stignu za nepuna dva sata,

[19] Po kazivanju druga Draga Stipanića iz Crikvenice.

[20] Na osnovi smrtovnice br. 1917 koja je stigla iz Njemačke 14. travnja 1948. matičnom uredu u Crikvenici.

jedna talijanska podmornica torpedirala je brod koji je potonuo. Od oko 150 dobrovoljaca spaslio se njih polovina čamcima i plivanjem.

Iako je put bio težak i opasan, Šimić je ipak stigao u Španjolsku, pa je poslije kraće obuke ušao u sastav slavenskog diviziona teške artiljerije 155 mm koji je bio sastavljen od tri baterije: balkanske baterije »Kolarov«, poljske »Glavacki«[21] i čehoslovačke »Majki«.[22] U balkanskoj bateriji »Kolarov« bilo je Bugara, Rumunja, Grka i Albanaca, ali najviše Jugoslavena. S baterijom »Kolarov« Šimić je kao zamjenik komandira topa sudjelovao u operacijama na Brunete, kod Eskorijala, da bi završio na južnom frontu — sektor Posoblanka — Penjaroj, do povlačenja interbrigade.

Poslije povlačenja iz Španjolske Anton Šimić se našao u logoru Arželes sir Mer, ali je već nakon desetak dana, uz pomoć Komiteta za povratak kanadskih dobrovoljaca, otišao natrag u Kanadu. Tamo se Šimić opet uključio u aktivan politički rad do 1942. kada ga je Partija ponovo poslala, ovoga puta kao člana engleske vojne misije, u Jugoslaviju. Put od Kanade preko Trinidada do Kaira, s brodom u konvoju, trajao je puna četiri mjeseca. Nakon kratke obuke u skakanju padobranom formirane su grupe od po tri čovjeka. U Šimićevoj grupi, uz jednog Engleza, bio je i Nikola Kombol, rodom iz Bribira. Noću su u jednom bombarderu dovezeni negdje do sela Bijeli Potok u Lici i spušteni padobranima, istoga dana kada je počelo savezničko iskrcavanje na Siciliji. Ova vojna misija bila je raspoređena u V korpus NOV i POJ u Bosni i Hercegovini. S njom je Šimić ostao do kraja 1944. kada se preko Barija vratio u Kanadu.

Sada živi u Triblju.

DRAGO ZORIČIĆ rođen je 1909. u Crikvenici kao najstariji sin općinskog lugara Nikole Zoričića koji je kao austrijski vojnik umro 1917. u toku prvog svjetskog rata u Mađarskoj i iza sebe ostavio četvero sitne i nezbrinute djece. Zato je Drago morao odmah poslije završetka osnovne škole, još kao dvanaestogodišnji dječak, tražiti bilo kakvo zaposlenje koje je odgovaralo njegovoj snazi i uzrastu. Prvo se bavio ribarenjem, tim oskudnim primorskim zanatom. I kada je smatrao da je donekle ojačao, počeo se, uz stare primorske zidare, i sam obučavati u zidariji. Nema ili gotovo nema nijednog niskog ili visokog građevinskog objekta u Crikvenici na kojemu Drago Zoričić nije radio. To sve govori da je Drago ozbiljno shvatio položaj u kojemu se našao, da osim majke koja je umrla 1958, mora brinuti brigu i za svoju mlađu braću i sestre, sve do njihova osposobljavanja za samostalan život.

Aktivno je radio u naprednom radničkom pokretu Vinodola kao član URSS-ovih sindikata, knjižničar od osnivanja knjižnice 1936. i član

---

[21] Bartoš Glavacki — heroj i organizator ustanka 1794. godine protiv ruske carske vlasti.

[22] Jozef Majki — radnik, slovački komunist, poginuo 1936. kao komandir mitraljeske čete u obrani Madrida.

Narodne čitaonice. Zato se i odlučio da s grupom mladih Crikveničana ode u pomoć napadnutom španjolskom narodu 1937.

Drago je u Španjolskoj bio u 52. artiljerijskom divizionu, balkanskoj bateriji »Stjepan Radić«, zajedno s Jurom Brozičevićem, na aragonskom i levantskom frontu sve do povlačenja dobrovoljaca. Vršio je dužnost komandira topa. U KP je primljen 1938.

Poslije povratka iz Španjolske Drago Zoričić se našao zajedno sa svima Vinodolcima u logorima Sen Siprijen, Girs i opet na obali Sredozemnog mora u logoru Arželes sir Mer. U veljači 1941. kada je logorski komitet KP donio odluku da se organizirano bježi iz logora, on je zajedno s Josipom Poborom i Antonom Šiškom pobjegao iz logora Arželes, ali su već u prvom gradu, Perpinjanu, kod kupovanja vozne karte na željezničkoj stanici naišli na žandare. Pobora i Šiška su uhapsili i vratili natrag u logor, a Drago je, primijetivši da su ova dvojica uhvaćeni, zaobišao žandare i nekako uspio da se sam prebaci do Marselja. Pošto tamo u jugoslavenskom konzulatu nije mogao dobiti dokumente za provratak u Jugoslaviju, uputio se s još jednim drugom, Stjepanom Majcenom, također španjolskim dobrovoljcem, koji je nešto prije pobjegao iz logora, u pravcu Nice prema talijanskoj granici. Namjeravali su prijeći iz Francuske u Italiju preko koje bi onda možda lakše došli do Jugoslavije, jer je nekim drugovima uspjelo da se tim putem vrate u zemlju. I kada su bili već nadomak grada Nice, uhvatila ih je policija jer nisu imali nikakvih dokumenata, i kaznila ih sa dva mjeseca zatvora. Poslije izdržane kazne vratio se u Marselj. Ponovo se obratio generalnom konzulatu Jugoslavije i ovog puta je bio bolje sreće pa je dobio 30 franaka i pismenu potvrdu da čeka na repatrijaciju. Ali ni to više nije pomagalo jer ga je policija jedne noći ponovo uhvatila u nekakvu ubogom manastiru kod časnih sestara gdje se moglo jeftino prespavati. Odveden je u logor, ali ne više u Arželes, nego u sabirni logor »Agde« gdje je bilo i druge vrste zatvorenika, pa i kriminalaca, i odakle se teško moglo pobjeći. Tu ga je zatekao kraj travnja kada su došli Nijemci i sve ih transportirali u Njemačku na prisilan fizički rad. Okupacija naše zemlje zatekla je Draga Zoričića u logru kraj Hamburga gdje je morao raditi kao zidar. Više puta je pokušavao nekako uspostaviti vezu ne bi li se vratio u Jugoslaviju, ali nije uspio. Logor, bodljikava žica, po uglovima osmatračnice s reflektorima, budno se pazilo da se netko ne provuče. Dosta iscrpljen, tu je dočekao i kraj rata. Poslije izlaska iz logora i povratka u Jugoslaviju odmah se uključio u obnovu i izgradnju porušene zemlje. Radio je tamo gdje je to bio najpotrebnije: u Istri, Bosni i Hercegovini, Slavoniji itd.

MIRO ZURAK rodio se u Posedarju kraj Zadra 1910. Završio je osnovnu i strojarsku podoficirsku školu ratne mornarice u Đenoviću, ali nije htio ostati u toj službi. Prije toga bio je dvije godine u splitskom sjemeništu, ali je otuda pobjegao jer je uvidio da taj poziv ne odgovara njegovoj prirodi, i pošao je stopama svoga oca. Naime, njegov otac bio je pomorski strojovođa na brodovima austrougarske trgovačke mornarice i umro je 1925. u Zadru od posljedica trovanja ugljičnim

dioksidom. Tako je majka ostala s četvero djece da ih dalje odgaja, bez mirovine, samo s malom materijalnom pomoći koju je dobivala iz Kase za osiguranje u slučaju nesreća na radu pri Pomorskom društvu u Trstu. Kao strojar Miro nije imao stalno zaposlenje. Povremeno je popravljao i vozio građevinske mašine na gradnji ceste Rijeka — Senj, bio voditelj stroja na ribarskim brodovima itd. Neko vrijeme od 1932. do 1935. radio je u pomorskom društvu Lojd za Jugoslaviju. Nije imao veliki krug poznanika, ali je zato u slobodnom vremenu dosta čitao i učio. Znao je dobro talijanski jezik, a učio je engleski i španjolski, što je svakom pomorcu bilo potrebno.

Kako je živio i aktivno radio u naprednom radničkom pokretu u Crikvenici, otuda je i otišao u Španjolsku s grupom omladinaca, preko Francuske gdje su imali ugovor da rade kao šumski radnici drvosječe. Taj posao nisu ni započeli, nego su odmah otišli dalje preko Pariza i Pirineja u Španjolsku.

Miro Zurak je u Španjolskoj bio u artiljerijskim jedinicama, nakon što je nekoliko tjedana proveo u nastavnom centru u Almansi. Najprije je bio u artiljerijskoj bateriji »Ana Pauker«[23] a poslije u bateriji »Roza Luksemburg«[24] na aragonskom frontu i zatim na pravcu neprijateljskog nadiranja u proljetnoj ofanzivi prema Kasteljon de la Plana, poslije čega je republikanska Španjolska presječena na dva dijela. Njegova baterija držala je položaje na lijevoj obali rijeke Ebro, pomažući španjolske pješadijske jedinice koje su branile front na rijeci Ebro. S njom je bio sve do povlačenja španjolskih dobrovoljaca s fronta.

Član Partije postao je 1938.

Kada se za španjolske dobrovoljce rat završio, Miro je interniran u koncentracionim logorima Sen Siprijen i Girs. Miro nije mogao podnositi mukotrpan logorski život, slabu ishranu i svakodnevne torture francuske policije. Često je govorio da će pobjeći, pa što bilo da bilo. I zaista, dan uoči napada Hitlerove Njemačke na Poljsku 30. rujna 1938. s još trojicom drugova pobjegao je iz logora Girs. Kako je bio bez financijskih sredstava, privremeno je radio kod nekih francuskih seljaka nedaleko od grada Bordoa. Skriven u pramcu jednog finskog broda pokušao se probiti u Englesku. Bio je otkriven prije nego je brod isplovio i za to kažnjen s 40 dana zatvora. Drugi pokušaj bijega uspio mu je, pa je nekim drugim brodom stigao u Englesku i odatle se prebacio u SAD. Tamo je u San Pedru u Kaliforniji jedno vrijeme radio kao strojar na ribarskim brodovima.

U toku drugog svjetskog rata dobrovoljno se javio u američku armiju pa je kao strojar na raznim brodovima prevozio ratni materijal za evropsko i afričko bojište. Jednom je tako s krcatim brodom

---

[23] Ana Pauker — bila je u to vrijeme jedan od rukovodilaca KP Rumunjske. Osuđena i umrla u zatvoru poslije rata.

[24] Roza Luksemburg (1871—1919) jedan od osnivača i organizatora KP Njemačke. Ubijena 1919. od kajzerovih oficira zajedno s Karlom Lipknehtom, osnivačem KP Njemačke.

stigao i do Visa. Budući da se dobrovoljno javio u savezničku armiju, dobio je američko državljanstvo.

Poslije završetka drugog svjetskog rata demobilizirao se i ponovo radio na području San Pedra u Kaliforniji kao strojar na raznim ribarskim brodovima u poduzećima kojih su vlasnici bili jugoslavenski iseljenici. Godine 1954. konačno je dobio stalno zaposlenje kao strojar na američkim trgovačkim brodovima duge plovidbe. Ali poslije prvog infarkta 1958. tako napornu i dugu plovidbu nije više mogao podnositi, pa su ga prijevremeno penzionirali. Želio je ostatak života proživjeti u svojoj rođenoj zemlji pa se 1966. sa svojom obitelji vratio i stalno nastanio u Zagrebu. Sretan i miran život sa ženom i dvoje djece prekratio mu je drugi infarkt 1968.

Na kraju bi možda trebalo zabilježiti još jedno ime koje je vezano za Vinodol. To je SILVESTAR FABIĆ-SILVIO, rođen 1905. u Fontani-Poreč. Silvio je bio mesarski radnik u Crikvenici kod Petra Cara-Peruše od 1925. do 1933. Tu se oženio s drugaricom Micom Brozičević iz Sopaljske Drage. I njegov otac bio je dugo godina u Crikvenici, a držao je magazin vina na Petalku.

Silvio je 1933. otišao u Pariz i tamo radio sve do odlaska u Španjolsku u siječnju 1937. U Španjolskoj je bio u bataljonu »Đ. Đaković« 129. internacionalne brigade. Jedno vrijeme bio je borac, ali kako je već bio u godinama, krupan i otežao, kao i većina mesara, postavljen je bio da rukovodi bataljonskom kuhinjom, sve do kraja rata. I u koncentracionim logorima u Francuskoj bio je kuhar. Bio je i među slovenskim partizanima.

Poslije drugog svjetskog rata vratio se u Jugoslaviju i živio je u Radovljici, Slovenija. 1962. dolazio je u posjet Crikvenici, a 1965. poginuo je nesretnim slučajem u jednoj prometnoj nesreći. U Radovljici sada živi njegov sin.[26]

Podaci su prikupljeni u:

— Arhivu za radnički pokret, Beograd;

— Dokumentaciji bivših jugoslavenskih dobrovoljaca španjolske republikanske vojske, Beograd;

— Iistitutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb;

— Zborniku sjećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u španjolskom ratu;

— Matičnim uredima općina i mjesnih zajednica.

Za većinu spomenutih drugova podaci su sakupljeni uz pomoć preživjelih i u razgovorima s obiteljima i rođacima onih kojih više nema, iz osobnog sjećanja i poznavanja ljudi, jer sam s njima drugovao u predratnom razdoblju ,ratovao u Španjolskoj, bio u koncentracionim logorima, u narodnooslobodilačkoj borbi i u poslijeratnoj izgradnji.

---

[25] Po kazivanju druga Nikole Cara-Mikada iz Crikvenice koje je i naučio mesarski zanat od njega.

Oskudniji su podaci za one drugove koji su poginuli ili umrli u toku rata izvan naše zemlje i koji su dolazili iz stranih zemalja u Španjolsku i u te zemlje se opet vratili po završetku rata. Neka imena našli smo u popisima Udruženja, ali njih u rodnom kraju nitko ne poznaje, npr. Nikola Štimac, rođen 1914, Novi Vinodolski, radnik, došao u Španjolsku 14. rujna 1936. iz Belgije i poginuo u prosincu 1936. na madridskom frontu. Držim da je ovo neka administrativna greška, ukoliko se naknadno ne utvrdi da je on zaista postojao.